

TESI DOCTORAL

LA DESTRUCCIO DEL MON RURAL CATALA 1880-1980:
DE PAGESOS A OBRERS I CIUTADANS

Dirigida per: JOSEP TERMES I ARDEVOL

ANDREU MAYAYO I ARTAL

Febrer del 1989

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTORIA UNIVERSITAT DE BARCELONA

• **BARCELONA: "La ciutat de la gran promesa".**

La ciutat de Barcelona entre la primera i segona Exposició Universal (1888-1929) fou, segons l'ha batejat el novel·lista Eduardo Mendoza, la ciutat dels prodigis. El més gran prodigi fou, ben segur, el triplicar la població i arribà a la xifra mítica i rodona del milió d'habitants.

El creixement demogràfic de Barcelona esdevingué espectacular des de mitjats del Vuit-cents, quan la ciutat tot just passava la ratlla dels dos-cents mil, i es realitzà fins la guerra europea del 1914-1918, essencialment, a partir de l'hemorràgia interna del Principat i l'absorció dels municipis del voltant, com ara Gràcia, Sants, Sant Andreu o Sant Martí. La resta dels immigrants procedien, principalment, dels antics regnes de la Corona d'Aragó. No debades, el protagonista de la novel·la esmentada és un xicot que arriba del poble a fer-se la vida. No era l'únic. L'any 1877 hom calcula en 43.000 (el 12,5%) els barcelonins vinguts d'arreu de Catalunya. A la dècada següent, la mitjana anual de persones que feien cap a la ciutat fou de 1.300 i a partir de l'Exposició, fins a les darreries del segle, el promig augmentà a 4.300.

"Tenint present que el saldo migratori de la ruralia fou (entre 1860-1900) de signe negatiu en uns 260.000 habitants, es veu ben clar que el Barcelonès fou el gran i quasi únic beneficiari de l'èxode rural i que a moltes comarques els centres urbans ni tan sols pogueren retenir l'èxode del seu entorn rural, i això en el cas que ells mateixos no perdessin població". (T. VIDAL, 1979, p. 198)

El moviment demogràfic de la segona meitat del Vuit-cents configura un nou mapa de Catalunya amb quatre zones ben diferenciades:

"En la primera, estrictament pirinenca, la pèrdua de població és realitzada a un ritme superior arreu al 30 per 100, que arriba al Solsonès a la ratlla del 40 per 100 i la supera a la Vall d'Aran (43,30 per cent). En la segona, les pèrdues són a un ritme més pausat (menys del 30 per cent); comprenen el que resta de la Catalunya muntanyenca: la Cerdanya, la Garrotxa, la Selva el Berguedà, la Segarra, la Noguera (el Priorat i la Conca de Barberà són excepcions, produïdes pel dallabaix de la fil·loxera). Finalment, en la Catalunya que creix hi ha dues zones: la

Catalunya agrícola de Ponent i Mitjorn i la Catalunya industrial de Llevant. També en aquest moment el Barcelonès supera el ritme normal amb el seu fantàstic 113,53 per 100. Però el fet més remarcable és la creixença biològica del sud de Catalunya: la Ribera, les terres de l'Ebre i el Montsià progressaren a un ritme superior al 15 per 100. Llevat de Barcelona, el percentatge més elevat a Catalunya és el del Baix ebre, amb un 39,13 per 100. La colonització agrícola fou la causa d'aquesta gran transformació, que també tingué repercussions al Camp de Tarragona i al Penedès. En carvi, la industrialització de Sabadell i Terrassa explica el ritme extraordinari de creixença del Vallès Occidental (31,2 per 100)." (J. VICENS, 1958, p. 14)

Les taxes anuals d'emigració a les zones rurals en el període 1860-1900 són les més grans de tota la centúria, és a dir fins els anys seixanta de nostre segle. Un èxode que suposarà la pèrdua en algunes àrees pirènaiques de l'ordre del 50% de la població i en conjunt d'una percentual aproximada al 15%. Només les comarques litorals del Penedès i de l'Ebre assoliran aturar el fenomen emigratori. Els casos del Pallars Jussà i de la Conca de Barberà i dels respectius centres comarcals, Tremp i Montblanc, palesen l'èxode rural en cascada de la muntanya al pla i d'aquest a Barcelona.

<u>Dades Censals</u>	<u>P. Jussà</u>	<u>Tremp</u>	<u>Conca</u>	<u>Montblanc</u>
1860	29.085	2.127	22.054	4.675
1877	25.285	2.217	21.261	4.775
1887	25.622	2.631	22.818	5.964
1900	20.295	1.978	20.575	5.243

La minva del Pallars Jussà és del 30%, repartida proporcionalment entre els períodes 1860-1887 i 1887-1900; mentre la Conca de Barberà perd el 10% de la població, així com els increments dels anys vuitanta, a la dècada dels noranta. El procés dels centres comarcals són similars: primer, es beneficien de l'emigració dels pobles de la comarca (en el cas de Montblanc cal afegir, i d'aquí la inflació, l'absorció municipal de dos pobles); i, als anys noranta, són incapaces de frenar l'emigració i pateixen unes pèrdues, respectivament, del 30% i 10%.

"Per alguns autors, la fil·loxera fou un dels principals motors de l'èxode rural, però això, creiem, és ben fals. Com hem vist, la plaga provocà simplement un breu i episòdic vaivé de la corba descendent, des de feia temps, per motius de fons i no conjunturals de caràcter natural. La fil·loxera va fer perdre al camp català poc més o menys la població que acava de recuperar mercès a l'eufòria econòmica que la precedí." (T. VIDAL, 1970, p. 200)

Només una puntualització a la tesis encertada del professor Vidal: l'hemorragia no s'inicia amb la fil·loxera, sinó amb la crisi de malvenda que la precedí. Les paraules de l'alcalde de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà), Pau Farré, pronunciades en la sessió plenària del 16 d'octubre de 1892, són un bon exemple:

"...la consecuencia de todo ello, lo es así mismo la emigración forzosa de estos vecinos á otros pueblos en busca de trabajo para procurarse el necesario sustento (...) que desde la fecha de la formación del censo de 1887 (3.964 habitantes) han levantado su domicilio, y han emigrado sin levantarlo, asciende a 725".

El cens real, segons l'alcalde, és de 3.214 habitants, descomptant els emigrants i els 115 que viuen a l'extraradi. El cens de 1897 dóna la xifra de 3.752, és a dir, una disminució de 212 habitants. Com s'explica? La possibilitat d'una represa posterior a l'any 1892 s'esvaeix davant l'evidència dels estralls de la fil·loxera, a partir de 1893, i la informació que quantifica l'emigració espluguina entre 1885 i 1904 en 1.600 veïns ("EL FRANCOLI", 30-XII-1921). L'explicació més plausible ens l'ofereix el mateix alcalde quan constata una emigració de fet "sin levantar domicilio". Serveixi, també, aquest exemple per a palesar les insuficiències de les fonts censals i, de retop, la magnitud emigratòria superior a la indicada per aquest tipus de fonts.

Si l'anàlisi quantitativa de l'èxode rural és prou enrevesada, l'anàlisi qualitativa encara ho és més. Qui emigrava? Cap a on? Com? Per què? Comencem per la darrera interrogació. Els motius principals de l'èxode rural són d'ordre econòmic, incloent dins d'aquest concepte les raons matrimonials, i van des de la desesperació provocada per la misèria fins a les ànsies de fer diners dels sectors benestants a ciutat o ultramar, tot passant per la necessitat d'obrir nous mercats pels negocis familiars o l'aprenentatge d'un ofici.

Els primers en tocar el dos massivament del món rural no foren pas els pagesos, a tot estirar emigraren els jornalers

sense feina més o menys fixa, sinó els menestrals vinculats a l'elaboració i comercialització de la producció agrària i, molt especialment, del sector vitivinícola. La crisi de malvenda del vi deixà immediatament sense feina a tot un seguit de menestrals, com ara els boters. La crisi vinícola, fins i tot, afectà el creixement de Reus, el centre neuràlgic de la comercialització agrària i la segona ciutat del Principat a començaments del Nou-cents amb 28.171 habitants.

Els efectes de la crisi es deixaren sentir molt abans en els comerços, els oficis i les petites manufactures locals. Els pagesos resistiren les penúries molt més temps amb l'esperança de que ben aviat acabaria l'època de les vaques magres. Tanmateix, quan s'adonaren que la quaresma no s'acabava mai i cansats de treure el Sant Crist gros pels carrers sense que ni el temps, ni els amos canviessin, molts decidiren seguir el crit de: "carretera i manta". De fet, la construcció de les carreteres i, sobretot, de la xarxa fèrria, serví per a buidar les zones rurals. La mercaderia més important que durant aquests anys s'exportà del camp per ferrocarril fou, sens dubtes, la gent. Els vaixells a vapor escursarien les distàncies intercontinentals i, per tant, facilitarien, així mateix, l'emigració al centre i el sud del continent americà i, sobretot, a la colònia espanyola de Cuba (3).

La quantificació de l'emigració catalana d'ultramar és un altre atzucac i hom la calcula entre el setanta-cinc mil i cent mil persones. Una xifra important però, comparant-la amb la majoria de països europeus, modesta. L'emigració compleix dues funcions econòmiques primordials: una directa, la reducció de la població a mantenir front la manca de recursos, i una d'indirecta, l'ajuda econòmica dels emigrants a les famílies per a superar la crisi. La contribució econòmica dels emigrants instal·lats a Amèrica, per via particular o col·lectiva a través d'associacions específiques creades al voltant de la comunitat d'origen, permetrà trempajar la crisi econòmica familiar i millorar els serveis públics dels pobles rurals (4). La figura de l'"indiano" esdevindrà un mite vivent a cada poble. L'expressió de tenir un oncle a Amèrica substituirà a la tradicional figura del padrí.

El gruix dels emigrants era constituït per la població més jove i, per tant, potencialment més activa pel treball i la procreació. Ben aviat, també, començaren a escassejar a molts pobles les noies, car aquestes eren enviades o marxaven voluntàriament a la ciutat per a servir de minyones a les cases dels propietaris o de la nova burgesia emergent. La població femenina, però, també era demandada per a treballar en la florent indústria tèxtil o en d'altres oficis, que anaven des de les famoses modistes fins a, les no menys famoses, prostitutes. Així, almenys, ho afirmava l'inspector d'emigració, Ramon Bullón, en l'informe redactat l'any 1911 sobre l'emigració de la Conca de Tremp:

"Efecto de todo esto y ante la imposibilidad material de encontrar ya medios de vida en la Conca de Tremp, la mayoría de sus habitantes, casi todos aquellos que aún allí se encuentran en condiciones de luchar por la vida, van optando por emigrar, haciéndolo cada vez en proporción más creciente y alarmante. Unos se marchan a América, otros a Francia, y las mozas jóvenes suelen trasladarse en general a Barcelona y a otras capitales con objeto de ponerse a servir (en el caso más ventajoso), puesto que, según oí a varias personas de la comarca, muchas jóvenes de ella han servido para ir a aumentar el contingente de mujeres en las casas de lenocinio de las ciudades". (5)

El mateix inspector, en un informe modèlic adreçat al president del "Consejo Superior de Emigración", continuava relatant el panorama amb tinta negra bo i manifestant que si no guilava més gent era perquè no gaudia de mitjans o perquè s'havia esmicolat el miratge americà:

"He podido informarme y cerciorarme de que muchos de los que aún no han emigrado, no lo han hecho por carecer del dinero para el pasaje, y he podido también advertir que lo que más ha contenido por este año la iniciada despoblación de aquella comarca han sido las noticias nada halagüeñas que de América este año envían los allí ya emigrados, efecto de la escasez de trabajo que actualmente allí en la Argentina existe por la considerable parte de la cosecha que en aquella nación este año se ha perdido."

El remei immediat proposat per l'esmentat inspector, amb la finalitat de pal·liar la greu situació econòmica i aturar el despoblament, és el d'instal·lar a Tremp un batalló de l'exèrcit segregant-lo de la ciutat de Lleida. L'inspector, al costat de raons de tipus econòmic, adueix, sense embuts, motivacions de control social i polític i ideològiques d'espanyolitzar el país:

"Pues en primer lugar no parece prudente el que en toda la gran provincia de Lérida sólo haya fuerza militar en Lérida y Seu d'Urgell, y tanto más no parece esto del todo lo razonable por cuanto además de tratarse de grandes regiones montañosas en las cuales sería muy conveniente que el ejército español hiciese constantes actos de presencia y que por algunas de sus fuerzas fuesen bien conocidas y a menudo recordadas, ocurre además que en todo aquel extenso y accidentado territorio los habitantes distan bastante en general de ser gubernamentales por sus ideas. Pues suelen ser casi todos, o carlistas o republicanos.

Tremp ocupa una situació militar estratègica en la província de Lèrida, para poder estar desde allí al tanto y atender con solicitud a todo cuanto ocurra en aquella gran región montañosa, y además con sólo la presencia de fuerzas militares en aquellas comarcas apartadas se lograría ir cambiando el estado de ánimo y las ideas políticas de sus pobladores, los que, por otra parte, irían también poco a poco hablando el castellano, el que cada vez van olvidando más aquellos súbditos españoles que tan adiferenciados moral y materialmente se hallan del poder central que en España manda y gobierna." (Subratllats meus)

Tanmateix, pocs mesos després tot l'informe era paper mullat. Els tècnics d'una companyia anomenada "Ebru Irrigation and power Company Limited", domiciliada a Toronto, i coneguda popularment com "La Canadenca", començaven a escorcollar el congost de Susterris. I, ben aviat, sortí el sol o, més exactament, es féu la llum. Ara, la gent girava cua, hom calcula que durant les obres de l'embassament Tremp assolí la xifra de sis mil habitants, s'obriren setanta establiments comercials nous, els lloguers ultrapassen el 100%, els rals dringen per les tavernes, cafès i prostíbuls. Comptat i debatut, les relacions econòmiques i socials capitalistes havien esclatat com una bomba al bell mig de la comarca. Tremp esdevenia un barri de Barcelona.

Prenguem, però, el fil de l'èxode rural. Josep Elias De Molins, des de l'òptica del catòlicisme social, apunta, a començaments dels anys d'eu, l'absentisme dels propietaris i la "urbeomania" com les causes principals del despoblament del camp:

"En el problema de la deserción de los campos influyen múltiples factores sociales y económicos propios de cada época, de cada raza o nación, y aun los psicológicos o individuales. Los principales derivan de la profunda transformación que han sufrido las cosas con el desarrollo industrial y la facilidad, rapidez, baratura de los transportes de productos y de la comunicación de los hombres con los viajes y el servicio militar, y de las ideas por medio de la prensa (...)

También ejerce poderoso influjo en la mujer rural el atractivo que tienen las grandes ciudades con su movimiento, lujo, diversiones, y los ensueños e ilusiones que torja la imaginación. La soledad, la vida sencilla del campo, no resiste para muchos esíritus la comparación con el bullicio de las ciudades". (J.E. DE MOLINS, 1912(?), pp. 76-77)

Josep Elias De Molins no intenta anar a la recerca del temps perdut, ni dibuixa una imatge bucòlica del camp català, ans al contrari, posa el dit a l'ull quan responsabilitza de l'èxode rural al manteniment d' la agricultura tradicional i el sistema patriarcal. La seva proposta anirà en la corda de la burgesia reformista, que impregnarà el moviment de la Mancomunitat, en les seves pròpies paraules:

"El poderoso talismán que ha de obrar el milagro de retener a los obreros y obreras agrícolas, es industrializar cada día más la agricultura". (Idem, pp. 88-89)

La finalitat de l'estudi de Josep Elias De Molins és la de reintegrar a la vida rural a les dones, si més no aturar la seva emigració, per tal d'evitar la seva corrupció material i moral a la ciutat i assegurar el futur de l'explotació familiar agrària:

"La misión es más trascendental porque no se trata sólo de la vida material, sino de evitar la caída de la mujer que se encuentra en Barcelona: entre la horrible necesidad y la tentación. Reintegrar al campo a muchas mujeres o dirigir a él a otras, equivale a devolverles la salud del cuerpo y la del alma, y a la vez fomentar la familia agrícola". (Idem, p. 86)

De Molins proposa la creació de les escoles "ménagères", a imitació de les existents a Bèlgica, per a formar la nova dona pagesa en la perspectiva d'ajudar el marit en la conducció de l'explotació i en el desenvolupament de les petites indústries rurals. De Molins, doncs, pregona la "modernització" de les mestresses sense, però, menystenint la formació religiosa i, menys, superar la divisió sexual del treball.

"Ha de seguir inquebrantable la enseñanza de los principios religiosos, base de la familia rural; pero son necesarios también otros conocimientos, por haber cambiado totalmente el papel económico de la mujer, por virtud de la aparición de la industria rural y de los demás factores modernos (...).

La transformación de las explotaciones agrícolas ha de llevar, además, aparejada la mejora en la vivienda y en la alimentación, y no excluye las diversiones honestas (...).

Muy lejos y muy por encima de los ridículos clamores y extravagancias con que las feministas desatentadas comprometen su propia causa (...) y saludan la aurora de una civilización en la que la mujer introducirá acaso lo que más falta a los hombres y constituye la principal riqueza del corazón femenino: la dulzura, la misericordia, la bondad, las virtudes del amor". (Idem, pp. 117, 133-134)

El posicionament de Josep Elias De Molins obeeix a la necessitat de tallar l'hemorragia emigratòria del camp però neix, sens dubtes, del rebuig moral, més que econòmic, de les condicions de vida a Barcelona.

"Para apreciar las condiciones higiénicas del casco antiguo de Barcelona, donde viven hacinadas numerosas familias de obreros, basta recordar que existen 412 callejuelas menores de seis metros de anchura. Este grupo de la ciudad antigua, como se lee en el Anuario estadístico, publicado por el Ayuntamiento de Barcelona en 1902, "está constituido por apiñadas manzanas, separadas por tan estrechos callejones, que con las manos se tocan a los paramentos opuestos de las casas. Esas fachadas, que sólo ven la luz solar momentáneamente y como por rara casualidad, se hallan ennegrecidas y presentan un aspecto lóbrego y triste (...) Las puertas de muchas casas apenas si permiten el acceso a personas algo tanto obesas, y conducen a escalerías que de tal llevan el nombre, cuyos peldaños se hallan desgastados o cubiertos de una espesa capa de barro endurecido (...) Las fachadas de las casas de los estrechos callejones dan por sí solas una pobre idea de las condiciones sanitarias, porque es difícil la renovación del aire y se engendra el mefitismo propio del hacinamiento". (Idem, pp. 31-32)

L'anuari estadístic de la ciutat de Barcelona de l'any 1907 dóna la xifra de 543.818 habitants, dels quals un 38,75% són considerats analfabets. Els nascuts al Principat són 94.256, que representen el 17,3% del total i un terç dels analfabets. L'origen per províncies és, en xifres rodones: Tarragona, 35.500; Lleida, 24.000; i Girona i Barcelona amb 17.500 cada una. L'any 1900 dels 14.000 morts comptabilitzats a la ciutat de Barcelona, 4.000 no havien arribat als cinc anys. En aquests mateixos anys, segons el doctor Rodríguez Méndez, 2.000 dones morien anualment físiques. Aquest fou, si més no, el preu que molts hagueren de pagar per fer cap a la terra de la gran promesa, al cap i casal d'una Catalunya trasbalsada, a la Barcelona pastada a sang i foc. La resposta de les noves víctimes no es féu esperar i Barcelona esdevingué, així mateix, "La Rosa de Fuego" de la violència anarcosindicalista.

L'emigració massiva a Barcelona, malgrat les molèsties que generava, era una necessitat ineludible per la burgesia catalana. Frederic Rahola ho escrivia, sense embuts, a les planes de "LA VEU DE CATALUNYA"(25-VI-1909):

"...formen l'onada immigratòria que ve a accentuar l'analfabetisme a Barcelona; és la massa rural impel·lida per la misèria agrària que's gita contra la ciutat, portantli a la vegada bens y mals, incultura y força, resistència y empena (...) No'ns té que

espantar, y cal veurela ab simpatia aqueixa immigració que va penetrant a la ciutat. La formen la gent de la feina dura i pesada, els manobres, els que s'emmotllen als oficis més humils y ofereixen braços per l'engrandiment de la ciutat y de l'industria".

La nova burgesia agrària coincidia, així mateix, en la necessitat de l'emigració, en els efectes beneficiosos que aquesta comportava al seleccionar els més forts i fer fora els més febles:

"...cal notar que la misèria, individualment considerada (almenys nosaltres ho entenem aixís) no es pas culpa de la societat. La misèria d'una família, de moltes famílies, pot deure's al mal cap, a la ganduleria, a l'esperit de vagavondaige... a causes psicològiques més que a causes socials (...) L'emigració, doncs, baix, aquest punt de vista és benefactora, oxigenadora d'energies .." ("LA CONCA DE BARBERA", 9-V-1914)

*** CATALUNYA, POBLE DECADENT.**

Josep A. Vandellós començava el seu famós estudi -del qual li hem manllevat el títol d'aquest apartat- amb una frase que resumia prou bé el seu pensament: "El nombre sempre ha constituït una força". Catalunya, segons Vandellós, havia exercit una influència política i cultural a Europa quan el seu nucli demogràfic era, comparativament, important. La gent representava, doncs, el factor primordial de la riquesa i poder d'una nació. Una concepció, per altra banda, compartida en els anys trenta per la majoria de règims polítics, des dels nazi-feixistes fins els liberals tot passant per la pàtria dels treballadors del món, la Urss. La matança del 1914-1918 era a prop i encara ho era més el presagi de la seva repetició.

El creixement demogràfic al Principat havia estat entre 1887 i 1930 de vora un milió de persones. Tanmateix, l'estirada es produïa a partir de la guerra europea del 1914-1918 i l'arribada massiva, més de mig milió, d'emigrants. La decadència de Catalunya, sempre segons Vandellós, era deguda a la reducció dràstica de la natalitat de la població autòctona, de la raça catalana, diria ell que provocava de retop la immigració a corre-cuita, invasió, diria ell, dels anomenats "murcianos". La població no nascuda al Principat l'any 1887 representava el 1,25% i l'any 1930 el 18,26% (6). L'empenta biològica catalana s'havia estroncat al voltant dels anys vuitanta tot coincidint amb l'inici de les grans transformacions contemporànies.

"Així, doncs, des de l'angle demogràfic, el segle XIX presenta al nostre país dos aiguavessos ben marcats: d'un costat, una arrencada sensacional que el porta al bell cim de la seva potencialitat biològica autòctona -autòctona perquè fou comportada per catalans exclusivament-. Aquest fet s'esdevé, cronològicament, vers 1880, uns vint anys després d'ésser aconseguida la màxima natalitat i l'any en què s'inicià una disminució notable de la fertilitat catalana. Des d'ara hem de reclamar l'atenció general del lector sobre la importància excepcional d'aquesta generació en la història contemporània del país. fou la generació de la vera Renaixença: molsuda, entusiasta i enèrgica. La de mossèn Jacint Verdaguer, per entendre'ns". (J. VICENS, 1958, p. 8)

La immigració, però, es concentrà a la ciutat de Barcelona i a la seva conurbació urbana. La presència d'immigrants, el 1930, a les províncies de Girona, Lleida i Tarragona, oscil·lava entre el 4-6% de la població total i, a les zones rurals, era pràcticament nul·la. Per un altre costat, l'emigració rural a la ciutat de Barcelona continuava tot i que amb una intensitat menor. L'any 1920 són 136.240 barcelonins nascuts a la resta del Principat i el 1930 la xifra passava a 192.226.

"L'èxode rural d'aquest període té unes característiques qualitatives diferents; ja no es tracta d'emigrants que fugen de la fam, sinó de gent més diversificada i qualificada que cerca nous horitzons i rebutja les feines més dures, que queden reservades als "altres catalans". (T. VIDAL, 1979, p. 200)

El fenomen social, cultural i ideològic, dels "altres catalans" donarà peu a la tesi, gairebé compartida des de totes les òptiques polítiques, d'identificar l'allau immigratori amb l'origen i desenvolupament del moviment anarcosindicalista. Joaquim Maurín ho expressarà així, en la data primerenca de 1928,:

"El terruixisme fou el triomf de la petita burgesia espanyola a Catalunya. Els andalusos, extremerys, gal·lecs, etc., arribaren a Barcelona... i conquistaren la ciutat. Els catalans foren posats en minoria... L'anarquisme ha estat exactament el mateix, en el camp obrer: el domini de l'organització proletària de Catalunya pels forasters. (...)

Aquesta immigració d'obers no qualificats ha estat el que principalment ha produït l'anarquisme a Barcelona. L'ascens de l'anarcosindicalisme a partir de 1917 és degut principalment a l'afluència de peonatge a Barcelona, atret per la prosperitat industrial". ("L'OPINIO", 7-VII-1928. Citat per Josep TERMES, 1982, pp. 25-26)

Gabriel Alomar, de la Unió Socialista de Catalunya, seguia fi per randa el plantejament de Maurín:

"Catalunya és país d'immigració proletària. Molts d'aquests grups de treballadors manquen del sentit de connubi i d'arrelament amb la terra, és a dir, de ciutadania. Això ha florit en ideals massa simplistes i primaris, la fórmula cabdal dels quals fou l'anarquisme

("JUSTICIA SOCIAL", 8-VIII-1931, citat per Josep TERMES, 1982, p. 27)

Pocs dies després, el 16 d'agost de 1931, Pau Vila continuava la corda amb l'article publicat a "LA PUBLICITAT" i títolat "Sindicalisme i Revolució":

"Els capítosts sindicalistes recolzen la seva acció en una massa amorfa immigrant no adaptada al nostre ambient encara"

Vandellós fila més prim i identifica l'adhesió dels immigrants a l'anarquisme al rebuig de la cultura pagesa, majoritària entre els nous vinguts, a la societat urbana-industrial:

"Ja fa alguns anys que hem exposat la nostra idea que el motiu de revolta de molts immigrants i de llur adhesió a l'anarquisme era degut als efectes d'aquella reacció del camper. davant la civilització ciutadana".(citat per J. TERMES, 1982, p. 36)

L'observació de Vandellós ens sembla prou encertada, tot i que caldria fer un parell de matitzacions: primera, l'anarcosindicalisme tenia arrels ben fonades en la nostra cultura política i sindical com ja ho han palesat, entre d'altres, Manuel Reventós i Josep Termes; segona, cal diferenciar entre l'anarquisme bakuninista de concepció pre-industrial, basat en els pagesos i els menestrals, i l'anarcosindicalisme, de concepció urbana-industrial, afermat per un proletariat preocupat pels desequilibris socials provocats per la industrialització i de pràctica inequívocament sindical-reivindicativa. En aquest sentit, observarà, acuradament, Rafael Vidiella, aleshores dirigent del Psoe, a la revista "LEVIATAN" (febrer, 1935):

"Esto nos explica por qué, una vez realizada la escisión de los trentistas de la CNT, se habla en los Sindicatos de Oposición casi exclusivamente el catalán, y en los de la Cnt preferentemente el castellano".(citat per J. TERMES, p. 30)

Els "trentistes" eren la part del moviment anarcosindicalista més lligada al món urbà-industrial, i al moviment cooperatiu, però també, ho avancem, la majoria dels dirigents de l'anarcosindicalisme agrari arrelat entre els petits propietaris del Camp de Tarragona.

A partir de la guerra europea de 1914-1918 es produeix una onada emigratòria adreçada al Midi francès pel tal de substituir la manca de braços originada pel conflicte bètic. Una emigració temporal, com en el cas de la verema, que sovint es transformarà en definitiva. Així mateix, qualitativament, podríem afegir l'emigració al Midi francès d'un bon grapat de joves que rebutjaven servir el Rei en la guerra colonial africana.

Jaume Maspons i Camarasa, secretari de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, posarà el crit al cel sobre la despoblació del camp en una ponència presentada en el Curs internacional d'Agricultura, celebrat a Barcelona l'any 1929 i organitzat per l'Iacci. Maspons, que d'agricultura en sap un niu, comença la seva intervenció diferenciant la pèrdua percentual, més que en termes absoluts, de la població rural i la falsa equivalència entre població activa agrària i producció agrícola (7). Les causes de l'exode rural, segons Maspons, són: el menor rendiment del capital del capital i el treball del món rural respecte al món urbà-industrial, el caràcter oneros del mas, la manca de vigilància pública dels conreus, l'aïllament del mas i les

comunitats rurals, les dificultats i deficiències de l'ensenyament, la migrada electrificació, la insuficiència de la vida social, de les diversions i l'esport, i el règim de la propietat i contractual.

Els propietaris agrícoles, preocupats per l'èxode rural i esperonats per les lliçons rebudes, constituïren la "Junta de Reintegración al Campo". Pere Segarra, "Anteo", l'ideòleg de l'anarcosindicalisme agrari, els respongué des de les planes de "SOLIDARIDAD OBRERA" (2-IX-1930):

"Si los campesinos van abandonando las tierras que los vio nacer, es debido al hambre que les somete un jornal insuficiente, y unas condiciones de arrendamiento de tierras completamente infames (...) Es por eso, por hambre, que el campesino huye hacia la ciudad con la esperanza de un jornal que le permita comer a él y a los suyos. Si se quiere de verdad la reintegración en el campo, trátase al campesino como un ser humano y no como ahora, igual a una bestia de labor".

Maspons, com Vandellós, parla de Catalunya com un poble decadent, però posant l'accent en l'abandonament dels masos, el bressol de la família catalana.

"La vida ciudadana, en todos sus aspectos, está influida y matizada por la vida rural. Con todo y la potencialidad industrial y mercantil de Cataluña, la Agricultura, y con ella sus Masías, su familia rural, (comprendiéndose muchas veces en la misma la del colono, así como los mozos de labranza y encargados del ganado), sus instituciones jurídicas, sus costumbres y aun el volumen de su real producción y riqueza, adquieren especial relieve y se destacan entre todas las manifestaciones vitales del país. (...)

Repitámoslo: en Cataluña todo el ambiente ciudadano está impregnado de ruralismo, atrayendo todas las simpatías y mereciendo los hombres y las instituciones rurales la más alta consideración social". (J. MASPONS, pp. 85-87)

L'èxode rural tornà a intensificar-se a la dècada dels anys trenta i configura, ja amb claretat, el profund desequilibri territorial amb la macrocefàlia de la conurbació barcelonina, en la qual hi viuen 1.360.000 habitants, gairebé el 50% de la població. Amatent al cens de 1930, la ciutat de Barcelona representa un terç de la població i les ciutats de més de 20.000 habitants apleguen la meitat de la població de Catalunya. Barcelona, doncs, esdevé un cap massa gros per un cos tan petit, d'aquí que Vandellós suggereixi el plantejament polític, si més no de cultura catalana, dels Països Catalans i, més enllà, de la Corona d'Aragó, amb la finalitat de proporcionar el cos amb el cap. Barcelona, de fet, exercia de centre d'atracció

TAULA 8. Comarques de Catalunya ordenades segons tipus creixement natural, migratori i total en el període 1923-1936

Creixement natural per mil habitants i per any 1923-1936		Creixement migratori per mil habitants i per any 1923-1936		Creixement total per mil habitants i per any 1923-1936	
1. Solsonès	9,4	1. Baix Llobregat	22,5	1. Baix Llobregat	26,4
2. Selva	7,2	2. Barcelonès	18,8	2. Barcelonès	21,9
3. Osona	7,2	3. Vallès Occidental	13,9	3. Vallès Occidental	19,2
4. Baix Ebre	6,7	4. Bages	11,8	4. Bages	16,0
5. Noguera	6,3	5. Garraf	10,2	5. Garraf	14,7
6. Garrotxa	6,3			6. Vallès Oriental	13,8
7. Vallès Oriental	6,3	Catalunya, creix. migratori	7,8		
8. Ripollès	6,2			Catalunya, Creix. total	11,6
9. Urgell	6,0	6. Vallès Oriental	7,5		
10. Pallars Sobirà	5,9	7. Maresme	6,4	7. Maresme	9,7
11. Montsià	5,7	8. Gironès	6,2	8. Berguedà	9,2
12. Vallès Occidental	5,3	9. Berguedà	4,5	9. Gironès	8,4
13. Segrià	5,2	10. Anoia	0,5	10. Solsonès	7,1
14. Berguedà	4,7			11. Osona	7,1
15. Segarra	4,7	Creixement migratori zero		12. Ripollès	4,7
16. Garrigues	4,7			13. Anoia	3,3
17. Garraf	4,5	11. Osona	-0,1	14. Baix Ebre	3,1
18. Bages	4,2	12. Alt Penedès	-0,3	15. Tarragonès	2,9
19. Alt Urgell	4,1	13. Tarragonès	-0,6	16. Alt Penedès	2,4
20. Ribera d'Ebre	4,0	14. Ripollès	-1,5	17. Montsià	2,3
21. Cerdanya	4,0	15. Solsonès	-2,3	18. Selva	2,3
22. Baix Llobregat	3,9	16. Cerdanya	-2,5	19. Cerdanya	1,5
		17. Montsià	-3,4	20. Segarra	1,2
Catalunya, creix. natural	3,8	18. Segarra	-3,5		
		19. Baix Ebre	-3,6	Creixement total zero	
23. Tarragonès	3,5	20. Alt Empordà	-4,1		
24. Conca de Barberà	3,4	21. Baix Penedès	-4,4	21. Urgell	-0,5
25. Maresme	3,3	22. Conca de Barberà	-4,5	22. Alt Urgell	-0,7
26. Terra Alta	3,3	23. Alt Camp	-4,7	23. Garrotxa	-0,9
27. Pallars Jussà	3,2	24. Pallars Jussà	-4,7	24. Conca de Barberà	-1,1
28. Barcelonès	3,1	25. Baix Empordà	-4,8	25. Pallars Jussà	-1,5
29. Anoia	2,8	26. Alt Urgell	-4,8	26. Segrià	-1,7
30. Alt Penedès	2,7	27. Selva	-4,9	27. Ribera d'Ebre	-2,2
31. Gironès	2,2	28. Baix Camp	-5,4	28. Alt Empordà	-2,2
32. Baix Penedès	2,1	29. Ribera d'Ebre	-6,2	29. Baix Penedès	-2,3
33. Alt Empordà	1,9	30. Urgell	-6,5	30. Garrigues	-3,2
34. Vall d'Aran	1,4	31. Segrià	-6,9	31. Alt Camp	-3,8
35. Baix Camp	1,1	32. Garrotxa	-7,2	32. Baix Empordà	-4,3
36. Alt Camp	0,9	33. Terra Alta	-7,6	33. Terra Alta	-4,3
37. Baix Empordà	0,5	34. Vall d'Aran	-7,6	34. Baix Camp	-4,3
38. Priorat	0,1	35. Garrigues	-7,9	35. Noguera	-4,6
		36. Priorat	-8,5	36. Pallars Sobirà	-5,2
Creixement natural zero		37. Noguera	-10,9	37. Vall d'Aran	-6,2
		38. Pallars Sobirà	-11,1	38. Priorat	-8,4

Nota: Els coeficients de creixement natural (natalitat menys mortalitat) es troben a l'obra esmentada com a font, tot i que el coeficient del Montsià corregeix l'errada de l'original. Els coeficients de creixement migratori han estat elaborats seguint el procediment expressat en la fórmula que segueix:

$$\text{creixement migratori per mil habitants i per any} = \frac{\text{Migració neta 1923-1936}}{14} - 1,000 \cdot \frac{\text{Població 1923} + \text{Població 1936}}{2}$$

El creixement total ha estat obtingut sumant el creixement natural i el migratori. Cal notar que els procediments esmentats i especialment l'ús d'una sola xifra decimal, permeten un marge d'error en els coeficients, marge que és més ample en el coeficient de creixement total donat que podria acumular els errors dels altres dos coeficients, sense superar però les tres dècimes. Per més aclariments referents a aquesta taula, vegeu el text i les notes corresponents.

Font: Elaboració de U. Racolons sobre les dades de: Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència. Servei Central d'Estadística. *Moviments demogràfics i de població de Catalunya*. Fascicles 1.er, 2.^{on} i 3.er (Barcelona, 1937).

de tota la costa de llevant, almenys fins Almeria, i de la regió aragonesa. I, en bona mesura, disputava amb Madrid la direcció de l'Estat Espanyol. Malgrat això, la macrocefàlia de Barcelona intensificava la decadència de Catalunya:

"Està també comprovat que la natalitat es inferior a les ciutats que al camp, sobretot quan les ciutats són molt grans i, almenys en un primer temps de ràpid creixement, la mortalitat es més elevada. (...)

Els inconvenients que pugui tenir per un país l'existència d'una gran ciutat sols poden ésser compensats per una població rural, nombrosa i sana, no amenaçada, com ho és a Catalunya, de quedar aviat en minoria respecte de la població urbana". (J.A. VANDELLOS, 1935(a), pp. 210-213)

La natalitat a les zones rurals, tanmateix, era prou modesta, un 18,5 per mil front el 17,8 per mil de la ciutat de Barcelona, i els canvis en l'estructura de propietat, la consolidació de la petita explotació, pregonada per alguns com un estimul al creixement demogràfic, havien estat endebades.

"Hi ha qui creia que si es facilitava la transformació dels rabassaires en propietaris, augmentaria la prolificitat dels nostres pagesos però, en el curt espai de temps que ha durat el mancament als contractes anteriors, no s'ha vist precisament aquell resultat ni s'hauria vist malhauradament en el futur". (Idem, pp. 195-196)

La cultura urbana havia penetrat amb força al món rural català i, sobretot, a les seves organitzacions sindicals i polítiques d'esquerres. Per això, el decebut Vandellós proposava, sense embuts, una ofensiva ideològica-religiosa i una intervenció decidida dels poders públics. A Itàlia, Mussolini, ho estava probant.

"Hem vist que la causa principal de la nostra decadència demogràfica era la limitació voluntària dels neixements i contra aquesta voluntat de restricció és molt difícil de lluitar. Caldria intentar la realització d'una campanya en què s'ajuntessin els sentiments religiosos, moral i patriòtic, la qual hauria d'ésser portada amb gran consciència i intensitat, sobretot entre la gent jove, no contaminada encara pel sentiment egoista que es deixa sentir més fortament quan s'ha entrat de ple en el combat per la vida. (...)

Sempre que l'interès particular s'oposa a l'interès general ha de venir l'Estat a vetllar pel darrer i imposar, en la mesura possible, el seu punt de vista que creu més convenient per les generacions futures". (Idem, pp. 224-225)

El problema, però, era que les causes de l'èxode rural, esmentades per Maspons, continuaven agreujant-se i les llums de la ciutat cegaven, cada cop amb més força, els pagesos. La solució, tal com maldaven gent com Pere Segarra,

era la de portar la "civilització urbana" - electricitat, maquinària, cinema, diversions,...- al camp. En altres paraules, convertir tota Catalunya en una gran ciutat.

* La Catalunya ciutat

El creixement demogràfic català s'estroncà el 1936. Catalunya havia perdut la guerra, la revolució s'havia fet fonedisa, i era un poble vençut i ocupat. El cens de 1940, de poca fiabilitat, només dona una pèrdua de 30.000 habitants respecte al cens elaborat per la Generalitat l'any 1936. L'anàlisi quantitativa de les pèrdues demogràfiques derivades del conflicte bèlic i la repressió franquista, encara resta per fer (8).

La postguerra implicà, més que un retorn al camp, un fre a l'èxode rural. L'increment de 450.000 habitants, entre 1930 i 1950, es concentra en un 60% a la ciutat de Barcelona i en deu en un 77% al contingent immigrant. El parèntesi es tanca als anys cinquanta i, com si s'obris una ampolla de cava, les coses s'acceleraren vertiginosament. Dels 3.240.313 habitants del 1950 es passa als 5.663.125 censats el 1975. Els 2.422.812 habitants de més suposen un 75% d'increment, amb un promig anual del 22 per mil. El creixement espectacular d'aquest període es fonamenta, essencialment, en l'arribada massiva d'immigrants (1.393.052) més que en el creixement natural de la població (1.029.760). La meitat dels nou vinguts ho fan a la dècada dels anys seixanta. L'any 1970, el 37,69% dels habitants no havien nascut al Principat. Ara, però, els andalusos són la component majoritària dels immigrants amb 840.206 persones, és a dir, el 42% dels nascuts fora de Catalunya i el 16,45% de la població total censada.

La taula de la naturalesa dels habitants de les comarques de Catalunya de l'any 1970 palesa la concentració dels immigrants a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, en la qual la població no nascuda a Catalunya oscil·la entre el 37,63%, del Maresme, fins el 53,82%, del Baix Llobregat. Anr al contrari, les comarques rurals presenten les taxes de població autòctona més elevades. Al costat d'això, la taula ens dona la xifra del 21% de persones, nascudes a Catalunya, que han canviat de domicili. El moviment migratori intern, doncs, és força intens, ja que, només considerant la població autòctona, significa que un de cada tres catalans havia tocat el dos del seu poble.

A partir dels anys cinquanta i, sobretot, en la dècada dels seixanta, la població catalana es polaritza al voltant de la conurbació barcelonina i les noves àrees metropolitanes del Camp de Tarragona (el triangle Tarragona-Reus-Valls, amb l'afegit de Vilaseca-Salou i Cambrils) i del Gironès-Costa Brava. El creixement

TAULA II. Naturalesa dels habitants de les Comarques de Catalunya. Any 1970

% nascuts en el mateix municipi on residien l'any 1970		% nascuts en altre municipi de Catalunya		% nascuts a Catalunya		% nascuts fora de Catalunya	
1. Baix Llobregat	19,25	1. Barcelonès	14,08	1. Baix Llobregat	48,18		53,82
2. Vallès Oriental	32,13	2. Terra Alta	14,14	2. Vallès Occidental	53,12		46,88
3. Vallès Occidental	33,39	3. Baix Ebre	15,86	3. Barcelonès	56,59		43,41
4. Cerdanya	37,88	4. Montsià	16,74	4. Tarragonès	59,65		40,35
5. Tarragonès	38,24	5. Garraf	19,31	5. Garraf	59,72		40,28
6. Maresme	39,27	6. Garrigues	19,34	6. Vallès Oriental	60,61		39,39
7. Anoia	39,89	7. Vallès Occidental	19,73				
8. Gironès	39,76	8. Tarragonès	21,41	Catalunya	62,31		37,69
9. Garraf	40,41	9. Ribera	21,47				
Catalunya	41,47	Catalunya	21,90	7. Maresme	62,37		37,63
10. Barcelonès	42,51	10. Vall d'Aran	22,18	8. Baix Penedès	69,92		30,08
11. Berguedà	42,61	11. Maresme	23,10	9. Anoia	70,03		29,97
12. Alt Empordà	42,92	12. Segrià	23,53	10. Bages	70,36		29,64
13. Ripollès	43,37	13. Baix Penedès	24,27	11. Vall d'Aran	71,32		28,68
14. Baix Empordà	43,53	14. Conca de Barberà	24,59	12. Baix Camp	71,78		28,22
15. Bages	43,76	15. Alt Camp	26,04	13. Cerdanya	72,20		27,80
16. Baix Camp	44,23	16. Alt Penedès	26,11	14. Segrià	72,97		27,03
17. Selva	44,37	17. Bages	26,60	15. Baix Empordà	74,08		25,92
18. Alt Urgell	44,90	18. Baix Llobregat	26,93	16. Alt Empordà	74,86		25,14
19. Baix Penedès	45,65	19. Baix Camp	27,55	17. Selva	75,48		24,52
20. Pallars Jussà	45,87	20. Vallès Oriental	27,90	18. Alt Penedès	76,40		23,60
21. Osona	46,06	21. Priorat	28,14	19. Alt Camp	77,47		22,53
22. Vall d'Aran	49,14	22. Noguera	28,92	20. Gironès	79,08		20,92
23. Segrià	49,44	23. Anoia	30,34	21. Ripollès	79,55		20,45
24. Garrotxa	50,17	24. Baix Empordà	30,55	22. Berguedà	80,09		19,91
25. Alt Penedès	50,29	25. Urgell	31,05	23. Pallars Jussà	80,53		19,47
26. Alt Camp	51,43	26. Selva	31,11	24. Osona	82,82		17,18
27. Pallars Sobirà	51,82	27. Alt Empordà	31,94	25. Alt Urgell	83,88		16,12
28. Segarra	51,97	28. Pallars Sobirà	33,66	26. Noguera	84,06		15,94
29. Solsonès	54,75	29. Solsonès	34,05	27. Montsià	84,08		15,92
30. Noguera	55,14	30. Cerdanya	34,32	28. Ribera	84,54		15,46
31. Urgell	57,97	31. Pallars Jussà	34,66	29. Conca de Barberà	84,96		15,04
32. Priorat	58,80	32. Ripollès	36,18	30. Pallars Sobirà	85,48		14,52
33. Conca de Barberà	60,37	33. Osona	36,76	31. Baix Ebre	86,48		13,52
34. Ribera	63,07	34. Segarra	37,41	32. Priorat	86,94		13,06
35. Montsià	67,34	35. Berguedà	7,48	33. Solsonès	88,80		11,20
36. Baix Ebre	70,62	36. Garrotxa	38,96	34. Urgell	89,02		10,98
37. Garrigues	74,18	37. Alt Urgell	38,98	35. Garrotxa	89,13		10,87
38. Terra Alta	79,26	38. Gironès	39,32	36. Segarra	89,38		10,62
				37. Terra Alta	93,40		6,60
				38. Garrigues	93,52		6,48

Nota: Les dades de base provenen d'un mostreig sobre les dades de la població de dret del cens de 1970 (I.N.E.).
 Font: Elaboració de L. Recolons sobre dades de base de Consorcio de Información y Documentación de Cataluña «Datos Básicos de las comarcas catalanas» (Barcelona, 1977), págs. 8-11.

extraordinari de les ciutats és fruit, sens dubtes, de l'arribada immigratori espanyol però, alhora, del buidament del món rural. No hi ha volta de full: els municipis creixen molt o decreixen molt.

Municipis	1950	1960
Fins a 2.000 h.	586.496 (18,1%)	566.204 (14,5%)
De 2.000 a 5.000 h.	335.357 (10,36%)	389.641 (9,9%)
De 5.000 a 10.000 h.	256.785 (7,92%)	323.135 (8,2%)
De més de 10.000 h.	<u>2.061.475 (63,62%)</u>	<u>2.646.891 (67,4%)</u>
	3.240.313 (100%)	3.925.871 (100%)

* Font: J. IGLESIES, 1966, p. 7

Municipis	1981	1950/1981
Fins a 2.000 h.	396.944 (6,6%)	-189.552 (-32,31%)
De 2.000 a 5.000 h.	403.291 (6,7%)	67.734 (16,79%)
De 5.000 a 10.000 h.	332.914 (5,5%)	76.129 (22,86%)
De més de 10.000 h.	<u>4.823.265 (81%)</u>	<u>2.761.790 (57,25%)</u>
	5.956.414 (100%)	2.716.101 (45,59%)

* Font: Pròpia a partir de les dades del Cidc.

La polarització ha estat, en termes absoluts i percentuals, total. Les ciutats entre 2.000 i 10.000 habitants, malgrat créixer quantitativament, perden sis punts, és a dir passen del 18%, l'any 1950 i 1960, al 12%, l'any 1981. Els 935 municipis del 1981 es distribueixen, segons la població de dret, de la següent manera: 677 fins a 2.000 h., 130 de 2.000 a 5.000 h., 50 de 5.000 a 10.000 h., i 78 de més de 10.000 h. Aquests darrers, amb el 4% de la superfície, aplegaven al 81% de la població, mentre el 19% restant ocupava el 96% del territori.

Aquesta anàlisi quantitativa a escala municipal ens aproxima molt més a la magnitud del procés de polarització desfermat que no pas el marc comarcal. Tanmateix, com podem comprovar en el mapa adjunt (a partir de les dades de 1975), el paràmetre comarcal és prou alligonador. Vull dir, que al costat de la macrocefàlia de la ciutat de Barcelona, ha tingut lloc un procés de macrocefàlia comarcal, tal com ja suggeria Josep Iglésies en el seu estudi sobre el comportament demogràfic dels anys cinquanta. Les capitals comarcals de les zones rurals, moltes d'aquestes ciutats intermitges, s'han beneficiat també del despoblament dels nuclis més petits. Ras i curt, demogràficament parlant, el Tarragonès és Tarragona, el Baix Camp és Reus, l'Alt Camp és Valls, l'Alt Penedès és Vilafranca, el Bages és Manresa, el Gironès és Girona, o el Segrià és Lleida. A tot estirar, es produeixen els binomis com en el cas de la Ribera d'Ebre, amb les dues Mores i Flix, o del Garraf, amb Vilanova i Sitges.

El moviment migratori a escala provincial del període 1971-1975 continua palesant l'absorció de l'immigració de fora del Principat per part de la Província de Barcelona (el 83, 13%). Aquesta mateixa demarcació manifesta el moviment intra-provincial més elevat (80,14%), però una immigració procedent de la resta de províncies relativament feble (52%).

Malgrat tot, l'emigració rural a les àrees urbanes és qualitativament molt important. En aquest període els protagonistes de l'emigració són els joves universitaris, tècnics i professionals, amb una oferta de treball limitada als seus pobles d'origen. El canvi es significatiu: es passa d'una emigració massiva, principalment en els anys cinquanta i seixanta, sense qualificació a una emigració qualitativa, a partir de les darreries dels seixanta. De fet, d'on no hi ha no pot rajar i el món rural estava aleshores prou eixut. I, per un altre costat, la mà d'obra sense qualificar era reemplaçada pels immigrants extra-nacionals. Així, doncs, el món rural, entre 1950 i 1980, perd, primer, bona part de la seva població activa i, tot seguit, les millors energies creatives del canvi generacional.

A la segona meitat de la dècada dels setanta es tanca el cicle demogràfic expansiu i comença un procés de desaceleració, tan pel que fa al creixement vegetatiu com al saldo migratori. L'increment poblacional entre 1975 i 1981 és d'un 5,5%, amb un creixement vegetatiu de 260.571 persones i un saldo migratori reduït a la xifra de 35.450. Fins i tot, dotze comarques de l'interior encara continuen perdent població, són: Els dos Pallars, La Cerdanya, El Ripollès, El Berguedà, El Solsonès, La Segarra, Les Garrigues, La Noguera, La Conca de Barberà, El Priorat i la Terra Alta. Ans al contrari, El Vallès Occidental, El Barcelonès i El Baix Llobregat encara continuen augmentant la seva població, al voltant dels 50.000 habitants (9).

TAULA III. Moviment migratori a les quatre províncies catalanes. Quinquenni 1971-1975

		I M M I G R A C I O							
		A	B	C	D	E=A+B+C+D	F	G	E+G
Procedència Destinació	↳ ↓	De la província de Barcelona	De la província de Tarragona	De la província de Girona	De la província de Lleida	De Catalunya inclosa immigració intra-provincial	De Catalunya: immigració interprov.	De la resta d'Espanya (exclosa Catalunya)	Total immigració municipal
Prov. Barcelona		209.372	5.773	6.277	8.629	230.051	20.679	222.180	452.231
Prov. Tarragona		5.875	14.715	510	2.131	23.231	8.516	23.705	46.936
Prov. Girona		6.204	406	27.123	627	34.360	7.237	15.448	49.808
Prov. Lleida		2.494	578	231	10.040	13.343	3.303	5.935	19.278
Catalunya		233.945	21.472	34.141	21.427	300.985	39.735	267.268	568.253

		E M I G R A C I O							
Destinació Procedència	↳ ↓	A la província de Barcelona	A la província de Tarragona	A la província de Girona	A la província de Lleida	A Catalunya inclosa migració intra-provincial	A Catalunya: migració interprov.	A la resta d'Espanya (exclosa Catalunya)	Total emigració municipal
Prov. Barcelona		209.372	5.875	6.204	2.494	223.945	14.573	47.952	271.897
Prov. Tarragona		5.773	14.715	406	578	21.472	6.757	5.982	27.454
Prov. Girona		6.277	510	27.123	231	34.141	7.018	4.406	38.547
Prov. Lleida		8.629	2.131	627	10.040	21.427	11.387	4.051	25.478
Catalunya		230.051	23.231	34.360	13.343	300.985	39.735	62.391	363.376

Nota: Per a la definició dels termes emprats en aquesta taula i per a l'avaluació de la fiabilitat de les xifres, vegeu el text.
Font: Elaboració de L. Recolons sobre dades d'estadística municipal. INE, «Migraciones interiores en España. Quinquenio 1971-1975» (Madrid, 1978), taula 1, pàgs. 87-82

El procés demogràfic català palesa amb contundència el fenomen de la industrialització, és a dir, la hipertrofia urbana, el caràcter macrocefàlic i la desertització de les zones rurals. Catalunya no és un cas excepcional de la transformació urbana del món rural, però, sens dubtes, un dels exemples més extrems. La població rural europea, entre 1920 i 1970, romangué pràcticament inalterable, mentre que la urbana gairebé es duplicà.

Població	1920	1940	1960	1970
Urbana	150	200	245	292
Rural	175	178	178	170
% urbana	46	53	58	63

* Font: M. Macura, p. 89. (La població urbana és considerada a partir de les ciutats de més de 20.000 h.. Les xifres en milions)

La població urbana, segons el mateix autor, l'any 1970, de les dues Alemanies, Gran Bretanya, Dinamarca i Suècia girava al voltant del 80%. La població urbana catalana, tot seguint el mateix criteri, ciutats de més de 20.000 habitants, i pel mateix any, es situaria en un percentatge del 70%, similar al d'Holanda o Bèlgica, però força allunyat del d'Àustria (57%), Itàlia (53%), Grècia (48,5%), Polònia (53%), Irlanda (47%) o Finlàndia (61%). Espanya, amb Catalunya inclosa, presentava un percentatge d'urbanització del 60,9%.

La concepció jacobina, centralitzadora, dels poders públics, tan de l'Estat central com de la Generalitat de Catalunya, sancionà la desertització de les zones muntanyenques a través del "lock-out" municipal. La supressió del règim municipal de la majoria de nuclis de població ha estat una costant des de mitjats del Vuit-cents, justificada en la "raó d'Estat", és a dir, en la racionalitat i eficàcia de l'administració local. Com diu molt bé Josep Mir:

"La via d'enfortiment dels municipis que tradicionalment ha estat utilitzada a Espanya és la de fusionar diferents municipis petits a fi de constituir-ne un de més fort. Es aquesta una política que veiem poc encertada: per una banda, no és gens clar que de la suma de diferents municipis pobres en pugui sortir un de fort; per l'altra, la supressió de municipis és una mesura impopular, que sovint crea greus conflictes. I és que cal tenir en compte que el municipi no sols és una eina de prestació de serveis: abans que res, és un mitjà de representació i d'autogovern

d'un poble; i tot poble, per petit que sigui, té dret a reclamar aquesta eina de representació política i autoorganització de la convivència". (citat per L. CASASSAS, 1987, p. 25)

En aquest sentit, el professor Casassas ha estudiat el cas de la Conca de Barberà, on de més de setanta nuclis de població datats des del fogatge de l'any 1365, en l'actualitat només conserven l'entitat municipal vint-i-ú. La majoria desapareixen del mapa municipal amb l'instauració de l'Estat liberal. I això en una comarca de l'interior, però no pirenaica. El professor Casassas, en el mateix article, no es mossega la llengua i critica durament l'organització comarcal de Catalunya per la seva concepció jerarquitzada, de "dalt a baix", i al servei d'una determinada concepció de progrés, urbana i capitalista, imposada per les classes dominants.

"Cal pensar que l'auge comarcalista, històricament és còctani de l'enfortiment de les organiques locals -mercantils, financeres, artesanes, agràries, intel·lectuals-producte al seu entorn, de l'auge econòmic que s'experimentà a Catalunya a la segona meitat del segle passat. Paral·lelament, el catalanisme polític que es començà a formular defensà l'establiment d'un estat nacional fort, unicompetencial, ésser superador de les desaveniències socials. Aquestes són les característiques típiques de l'estat jacobí, punt d'unió de les idees clàssiques del renaixement i de la pràctica política i "estatal" sortida de la revolució francesa. Aquest pensament unificador portava a conferir a Catalunya tots els atributs corresponents a un instrument polític que s'havia d'enfrontar a un Estat que feia catúfols: Catalunya havia d'ésser una entitat centralitzada, jerarquitzada, omnipresent, omnipotent i, tal com s'ha dit, omnicompetencial.

L'organització territorial s'efectuava "de dalt a baix" i la comarca hauria d'ésser un instrument del govern que seria un organisme el més fort possible, en aquestes etapes de reconstrucció nacional. Les comarques hauran d'ésser, doncs, reflex d'aquesta entitat superior: seran centralitzades i jerarquitzades i tendiran a l'acumulació de les competències comarcals". (L. CASASSAS, 1987, p. 26)

El professor Casassas, en un dels millors estudis sobre l'organització territorial de Catalunya, proposava les "municipalies" com a fórmula més adient d'organització administrativa d'una nació que en cinquanta anys ha canviat més que en tota la seva història anterior.

"Els canvis territorials que s'han produït a Catalunya en els darrers decennis han portat principalment a modificar unes relacions que en els anys trenta o quaranta eren de mercat (relacions periòdiques), cap a unes relacions quotidianes de

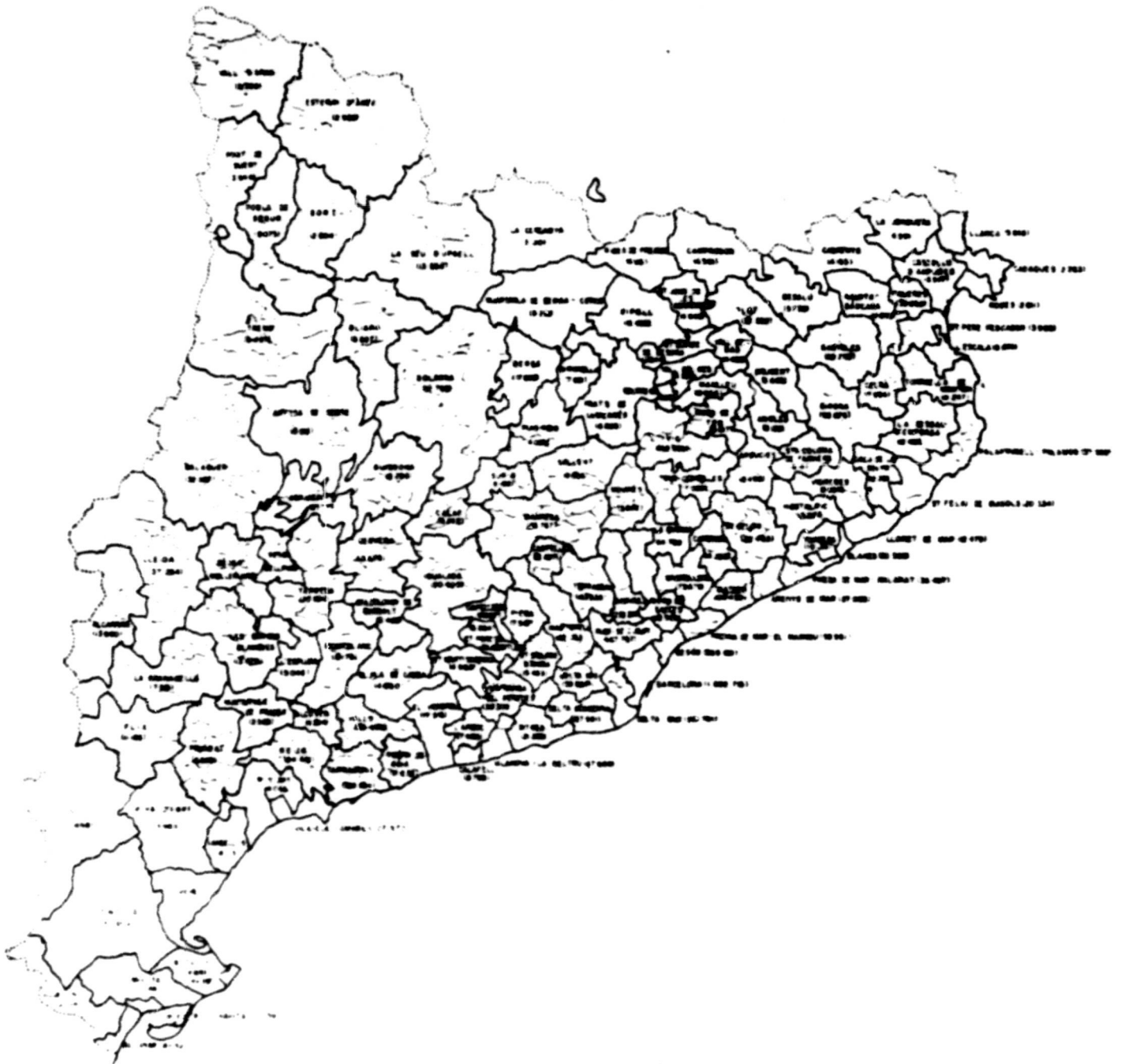

residència, treball i compres, que és la característica definidora de la ciutat; en altres paraules, el fenomen urbà ha canviat d'escala a Catalunya. Les vuitanta-set ciutats-mercat dels anys trenta s'han convertit en uns setanta sistemes urbans o ciutats clarament definides a Catalunya. De fet els "contenciosos" que arrossega la divisió comarcal de 1932-36 tenen el seu origen en haver delimitat trenta-vuit unitats quan les àrees de mercat o les comarques populars que es van trobar s'acostaven, ja, al centenar". (Ll. CASASSAS, 1981, p. 160)

Catalunya, l'any 1980, era i actuava com una gran ciutat plural i policèntrica. Barcelona és, sens dubtes, el cap i casal, l'eix vertebrador de la nació, però no ho és tot. El Camp de Tarragona ha rebut en els darrers anys la meitat de les inversions productives realitzades a Catalunya. En l'àrea del Gironès-Costa Brava resideixen temporalment deu milions de persones. El Penedès-Garraf experimenta una dinàmica econòmica "in crescendo" tot intentant mantenint la seva personalitat front l'expansió de les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona. A Catalunya, doncs, les relacions no són únicament verticals, de dependència respecte Barcelona, sinó també horitzontals en una xarxa atapeïda de ciutats que actuen com a nuclis receptors i emissors.

Les "municipalies" era un proposta, raonada i factible, que s'adaptava a la nova realitat urbana de Catalunya però que, ahora, donava una alternativa a la recuperació demogràfica i el protagonisme socio-econòmic del rera país. O s'apostava per aquesta via municipal, de "baix a dalt", si més no horitzontal; o s'apostava per la descentralització, de "dalt a baix", sense posar en qüestió el model de desenvolupament desfermat, si més no, sense la voluntat d'esmenar-lo. El Parlament de Catalunya, l'any 1987, aprovà per majoria el restabliment de la divisió comarcal de 1936 (posteriorment es crearien tres noves comarques al voltant de Mollerusa, Pont de Suert i Banyoles) i, per tant, optà per la segona via.

Catalunya després de cent anys d'exòde rural, vaga permanent, i de centralització político-administrativa, "lock-out", ha esdevingut, insistim, una gran ciutat plural i policèntrica. Ara, ho hem palesat demogràficament, en els propers capítols ho veurem des de la perspectiva sindical i política, social i cultural. Abans, però, encara passejarem pel desert rural i donarem cop d'ull als processos actuals de canvi.

L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL DE CATALUNYA	
	Municipalies
	LL. CASASSAS - J. CLUSA
	F. JINCÀ - E. DOMÈNECH

• La muntanya: vaga general!

L'èxode rural ha seguit el curs dels rius, que neixen a les muntanyes, conflueixen amb d'altres bo i augmentant el cabdal, i, més tard o d'hora, moren al mar. Els protagonistes de la nostra història, així mateix, han preferit succesivament fer cap a les terres més baixes. Tothom, sobretot els més joves (recordeu el "Manelic"), esperava l'oportunitat per a lliscar per la faldilla de la carena, malgrat que fos un tobogan directe a l'infern. Al capdavall, més valia morir d'un ensurt dissortat que no pas de fàstic. Els rabadàs, com el Martí Molins de la novel·la de Chauvell (L'home de França), anaven baixant poc a poc, fent de mossos, fins que, seduïts pels cantis de les sirenes, tocaven el dos cap el litoral, ara a fer d'obrer a la indústria o la construcció.

L'any 1977, el 90% de la població catalana habitava en els pisos altitudinals inferiors als tres-cents metres. Poc més de cinquanta mil persones, menys de l'u per cent, vivia a partir dels vuit-cents metres, una quarta part menys des del 1960. En aquest tall s'hi troba tota la població de la Cerdanya, el 75% de la Vall d'Aran (amb Viella i Salardù, aquest darrer entre els 1.200 i 1.300 metres), el 58% del Pallars Sobirà, el 32% del Pallars Jussà (fonamentalment Pont de Suert), el 30% del Ripollès (Camprodon i Ribes de Freser), el 27% del Solsonès, el 15% del Berguedà i el 14% de l'Alt Urgell.

Recenment, el 1987, s'ha realitzat un rigurós estudi sobre la situació de l'Alt Urgell dins del programa MAB-6 ("Man and Biosphere"), finançat per la Unesco. L'esmentat estudi indica, entre d'altres qüestions, l'abandonament de vint-i-cinc nuclis de població en els darrers anys i les previsions de la desaparició d'una quarta part dels masos abans del canvi de segle:

"En términos absolutos se calcula que entre 200 y 250 masías abandonarán las actividades agrarias. De las 500 restantes tan sólo 150 tienen la continuidad asegurada.

(...) Las explotaciones agrarias son casi de subsistencia y cuentan con escasas posibilidades de renovación. (...) Muchos de estos núcleos no conocen todavía la electrificación.

La mayor parte de los núcleos rurales de moniaña del Alt Urgell tienen una pirámide de población muy envejecida. La mayoría de mujeres ya no están en edad fértil. El número de hombres supera sobradamente al de mujeres. Muchos de

Altitud m	Població 1960	Percentatge 1960	Població 1977	Percentatge 1977	Increment 1960-1977 %
0 a 100	2.524.766	64,32	4.045.797	67,66	60,23
101 a 200	513.942	13,09	861.766	14,42	67,67
201 a 300	357.528	9,11	497.785	8,33	39,23
301 a 400	127.472	3,25	168.477	2,82	32,17
401 a 500	136.164	3,47	158.510	2,65	16,41
501 a 600	81.770	2,08	86.381	1,44	5,64
601 a 700	69.244	1,76	64.032	1,07	— 7,05
701 a 800	46.405	1,18	46.187	0,77	— 0,47
801 a 900	20.232	0,52	14.331	0,24	— 37,70
901 a 1.000	15.668	0,40	13.388	0,22	— 14,60
1.001 a 1.100	10.397	0,26	6.863	0,11	— 34,00
1.101 a 1.200	11.004	0,28	10.350	0,17	— 6,30
1.201 a 1.300	6.738	0,17	3.822	0,06	— 43,30
1.301 a 1.400	2.374	0,06	1.277	0,02	— 46,20
1.401 a 1.500	1.985	0,05	1.140	0,02	— 42,60
1.501 a 1.600	142	—	64	—	— 54,90
Catalunya	3.925.871	100,00	5.980.170	100,00	52,33

FONT: M. A. VILA, p. 16.

ellos continúan siendo solteros tras haber superado ya los 40 años. El recambio para asegurar el futuro de estas comunidades es prácticamente inexistente." ("LA VANGUARDIA", 8-XII-1987)

La Seu d'Urgell, la capital de la comarca, ha anat recollint bona part de la gent, molts d'ells vells, que ha optat per rendir-se davant la manca de present. La població de la Seu d'Urgell ha passat dels 6.543 habitants del 1950 als 10.101 de l'actualitat. Els coordinadors del projecte de recerca esmentat han organitzat, el març de 1988, unes jornades de reflexió i de denúncia de les bases de misèria existents, ultra de a les ciutats industrials, a l'alta muntanya pirenaica:

"(L'Alt Pirineu és definit com) una bolsa de pobreza que ocupa el 20 por ciento del territorio catalán, aunque sólo cuenta con unos 60.000 habitantes. También se considera que el nivel de servicios en esta área de la geografía catalana es inferior al de otras zonas de montaña de comunidades autónomas españolas. Y un dato más: de los 14 municipios sobre los que se centra esta "radiografía medioambiental" de los pueblos de montaña sólo en dos de ellos (Ribera d'Urgellet y La Seu d'Urgell) tienen, por término medio, una renta superior al salario mínimo interprofesional". ("LA VANGUARDIA", 20-III-1988)

Els homes han baixat de les muntanyes i el paisatge ha canviat radicalment: les cases resten tancades, sovint amb el sostre esfonsat o alguna paret aterrada, els carrers sense empremtes humanes o el dibuix de les ferradures, les parets dels masos són menjades per l'herba, els senderols són esborrats pel bosc...(10). Ara, hom pot veure grans pistes forestals, cal preservar el bosc del foc, i grans zones, anomenades parcs naturals, conservades amb la cura d'una mainadera. La muntanya s'ha convertit, al cap i la fi, en els nous jardins i parcs públics dels ciutadans. La gent hi va els caps de setmana per a estirar les cames i eixemplar els pulmons, fer una costellada o fer esport, pujar el cim o baixar per les llenques de neu. Els nous caçadors persegueixen els animals tot fugint de l'estrés, això sí, amb "walking talking".

* Els esquirois: "indians", "neo-rurals" i "morenos".

La vaga, a la plana, no ha estat general. L'èxode rural, a la dècada dels anys setanta, s'ha aturat motivat per, d'una banda, l'exhauriment de la demanda de mà d'obra de les ciutats, i, per l'altra, el desplaçament industrial a l'interior. L'emigració,

en tot cas, com deiem més amunt, és qualitativa. Per un altre costat, assistim a un procés migratori, temporal i definitiu, gens menyspreuable demogràficament, econòmicament, socialment i culturalment (11). La vaga, doncs, esdevé endebades i, més enllà, ha estat rebentada per l'arribada dels esquirols. Aquests són els nous "indianos", els fills del poble que tornen a estiuejar o, fins i tot, a residir permanentment, els "neo-rurals", aquelles persones que abandonen la ciutat i s'instal·len al camp amb un projecte de vida alternatiu, i els "morenos", els nous jornaleros procedents del continent africà. Anem a pams.

La figura de l'"indiano", present a la majoria de pobles a cavall del vuit-cents i nou-cents, afaçonava el somni dels emigrants, els quals es deien per tornar un dia rics i acompanyats per l'èxit.

"El sueño de regresar a sus pueblos natales, ricos y triunfadores, ha sido la gran utopía alrededor de la cual los emigrantes han estructurado sus estrategias, normas y reivindicaciones (...) este subproletariado muestra el porcentaje más elevado de ahorro que jamás se haya visto en las sociedades donde habitan". (T. SHANIN, p. 23)

Molts emigrants, doncs, treballaran a preu fet i s'estrenyeran el cinturó a la ciutat amb la finalitat de presentar-se davant la seva comunitat com el protagonista de la pel·lícula. Les diferències, però, entre aquests personatges i la figura de l'"indiano" són moltes. Els "indianos" tornaven, després d'un llarg sojorn -gairebé sempre a la tardor de les seves vides i amb el propòsit de reposar en pau en la terra dels seus pares-, amb el ronyó ben cobert i, evidentment, es podien comptar amb els dits d'una mà. Ara, en canvi, el cordó umbilical no s'acava de trencar mai i les relacions continuen cada cap de setmana, si més no durant bona part de les vacances anuals. I, és clar, no tothom, malgrat el neguit i l'esforç, assoleix fer fortuna. A tot estirar, s'arranjen les cases, mentre a la ciutat viuen en pisos de lloguer, passegen fentxendes els darrers vestits de moda o expliquen sopars de duro. Al capdavall, es tracta de demostrar que l'encertaren tocant el dos, així com la dissort dels que en restaren.

Tot amb tot, la presència d'aquests personatges ha provocat un dall abaix als pobles. L'enveja mou muntanyes. No són els tradicionals estiuejants, que venen de la ciutat per a prendre les aigües o fruit del paisatge. No, són gent del poble, com ells, que presumeixen de cultura urbana, la cultura dels vencedors. I, és clar, els del poble no volien mocar-se amb mitja màniga i llençar la casa per la finestra. Vols caldo, doncs, dues tasses. D'aquesta manera el poble canvia de fesonomia, es

construeix la piscina, el poliesportiu, si més no la piscina; les cases s'omplen d'aparells electrodomèstics; les famílies opulen per la via consumista, abans anaven a posar diners al banc, ara van a demanar crèdit.

Paral·lelament a aquest tipus d'emigració pendular, en els darrers anys s'ha intensificat la tendència de convertir la segona residència en la primera, ho i mantenint el lloc de treball a la ciutat, i el retorn definitiu dels jubilats. D'aquesta manera molts pobles ha experimentat un saldo migratori positiu que els permet, si més no, mantenir el nombre de censats i, aquest és un problema greu, duplicar la població de fet durant l'estiu.

El fenomen dels neo-rurals a Catalunya segueix les pautes explicitades en la primera part, tot i que amb un ritme cronològic diferent. L'onada, a casa nostra, comença ben entrats els setanta i vinculada més als corrents ecologistes, que no pas al moviment "hippy". Malgrat tot, cal no deixar de banda els assentaments neo-rurals religiosos, principalment de caràcter budista o hinduista. El més conegut és, sens dubtes, la comunitat "Arco Iris" de Mont-ral (Alt Camp).

La comunitat "Arco Iris" s'instal·là, a darreries dels anys setanta, en un tossal ubicat entre els termes municipals d'Alcover i Mont-ral. La comunitat és formada per un nombre indeterminat de membres, dels quals un centenar resideixen de forma permanent. Els membres de l'"Arco Iris" han transformat el paisatge de la contrada amb la construcció d'un edifici coronat per una majestuosa cúpula (és a dir, com el sant Francesc de Zefirelli, però en versió oriental), el conreu de la terra i la cria d'aviram. Encara més, la seva actuació decidida en l'extinció, i prevenció, d'incendis ha estat decisiva per a la conservació dels boscos. Malgrat això, la seva font principal de riquesa són els cursets doctrinaris i les aportacions exteriors.

La desconfiança d'antuvi de la població autòctona, concretament d'Alcover, s'anà esvanint en la mesura que la comunitat significava una font d'ingressos gens menyspreuables i el seu aïllament no generava cap tipus de conflicte. Només els infants restaven perplexos quan havien de cridar els seus companys de classe pels seus noms orientals, com ara, "Mahenda". La comunitat, tanmateix, esdevingué notícia a les eleccions municipals de 1987, car assoliren l'alcaldia de Mont-ral. Els veïns del poble, una vintena, posaren el crit al cel, però o hi havia res a fer. Els membres de l'"Arco Iris", per cert, amb molta habilitat, s'havien empadronat a Mont-ral, tot donant-se de baixa d'Alcover, i, així, esdevingueren la majoria. L'alcaldia passà a mans d'una dona, Teresa Mateu, qui oferí un lloc de representació municipal a la candidatura dels veïns, i tot seguit s'endegaren les gestions per a re-obrir l'escola municipal i incrementar els serveis públics.

L'aproximació més reeixida al fenomen neo-rural català és la realitzada per Joan Nogué, qui ha estudiat amb profunditat el seu desenvolupament a la Garrotxa (12). Nogué, amb Santi Martínez, ha elaborat, l'estiu de 1983, un cens de seixanta grups neo-rurals, que defineix com "el paisatge existencial de la utopia". La seva heterogeneïtat, no cal dir-ho, és manifesta, tot i que els uneix el seu origen urbà i la seva voluntat d'integrar-se amb el paisatge. La seva activitat productiva, majoritàriament, és de caràcter agrari i artesanal i marcada per una concepció d'autoconsum, si més no de consumisme limitat.

En aquest cas no podem parlar de "retorn a la terra", sinó de "recurs" de la terra. Els neo-rurals, submergits en els corrents "alternatius" i "contra-culturals", han seguit el curs del riu contra-corrent. Ells pugen a les muntanyes, posen dempeus els masos, les xemeneies tornen a fumar, i les seves empremtes tornen a obrir nous senderols a través del bosc. Més difícil, però, és la seva integració en les comunitats rurals.

"(el medi rural, sovint) els rebutja per desconfiança o àdhuc per una mena d'amor propi (no admeten que d'altres vinguin a conrear uns terrenys que ells mateixos han renunciat a explotar o bé han forçat els seus propis fills a no fer-ho)". (J. NOGUÉ, p. 206)

Els neo-rurals, malgrat el seu pes específic mínim, si més no insuficient per a reemplaçar l'emigració rural, són els esquirols més punyents, ja que, al costat de la seva presència física continuada, aspiren a heretar el patrimoni cultural del món rural.

"Els neorurals busquen, com els humanistes, aquella concepció cíclica i existencialista de l'espai-temps, multidireccional i lligada als cicles de la natura que els pagesos frueixen d'una manera inconscient (natural, diria jo). En aquest sentit, és destacable l'important paper del mercat com a punt de referència espacial-temporal, a més d'esdevenir, òbviament, el principal punt de trobada, de relació, d'intercanvi d'impressions entre els neorurals i entre aquests i elsadius. Les tradicions, els costums i els records mig perduts recuperats de la memòria popular converteixen el passat en una experiència present, més àdhuc -a diferència dels excursionistes- que les empremtes marcades del paisatge.

El profund coneixement del paisatge és potser el que més caracteritza el grup d'experiència ambiental pagès en relació als altres. El seu treball els permet mantenir una relació quotidiana, directa i estreta amb la natura. Per altra part, els pagesos han rebut per transmissió familiar secular un enorme bagatge de

el mapa de la utopia: els assentaments neorurals

- ..... lími. municipal
- - - lími alta garrotxa - comarca d'ot
- cap de municipi
- △ assentaments neorurals
- ▲ grup d'experiencia ambiental

Font: J. Nogué

coneixements referits a llur paisatge, a llur treball i a llur entorn que avui són en gran part a punt de desaparèixer. Es, precisament, el patrimoni cultural que molts neorurals aspiren a heretar". (Idem, p. 255)

Si hom va per una carretera i topa amb un negre assegut mandrosament al pescant d'un carro, pensa de seguida que és troba a l'Estat de Georgia a la dècada dels anys trenta; si, més amunt, observa un grup de negres vestits amb xandalls de colors vius collint maduixes, creu que és la selecció olímpica dels Usa entrenant-se. Tanmateix, ens trobem a la Selva, però de Santa Coloma de Farners. Sí, els negres o nordafricans omplen cada dia més el paisatge del camp català. Només cal donar un tomb per l'horta del Maresme, o pels camps de fruites del pla d'Urgell, o pels avellaners del Camp de Tarragona, o per les oliveres de les Garrigues, o per les vinyes del Penedès.

Els negres o moros són mà d'obra barata i acostumats a la feina dura (a treballar com a negres, valgui l'expressió). I és que els catalans, els andalusos, fins i tot els gitanos, per molt magra que la ballin, amufen el nas i es pleguen de braços davant la perspectiva de treballar al camp a canvi de 200 pessetes a l'hora (13). I, és clar, algú ha de recollir la fruita o plegar les avellanes. Si estiguessin a Califòrnia logarien, sens dubtes, "chicanos". De fet, tant se val negres, moros o "chicanos", mentre treballin de valent i a baix preu. Tots plegats, tenen una cosa en comú: són pagesos marginats del procés productiu, a la ratlla de la sobrevivència, i atrets per uns salaris que triplicuen els del seu país d'origen.

Els pagesos catalans, com els europeus o nordamericans, immersos en la industrialització del camp segueixen fil per randa el model de la industrialització manufacturera. Cal abaratir els costos de producció i la via més fàcil és la de repercutir-los en la massa salarial. La industrialització europea utilitzà com a cam de canó, primer, els pagesos autòctons, més tard, els pagesos dels països meridionals ("¡Vente para Alemania, Pepe!"), i d'un temps ençà, els pagesos encara més meridionals, dels països perifèrics ("Cap de turc") (14).

"El proceso de industrialización también ha sido un proceso de descampesinización (...) Este proceso nos permite también formarnos una idea más adecuada de que la descampesinización ha sido necesaria para que la industrialización fuera más eficaz (...) No obstante, fue la mano de obra campesina como "input" lo decisivo, ya que raramente se la podía sustituir. Para "ponerlo todo en marcha" fue imprescindible obligar al campesino a emigrar". (T. SHANIN, pp. 16-17)

Res de nou, doncs. Els nostres pagesos han après perfectament la lliçó. Han passat, en cent anys, de víctimes a remenar les cireres, de fer d'esquirols a lligar esquirols. Això sí que és un canvi copernicà.

NOTES: Capítol IX. L'èxode rural: la vaga permanent.

1) "La balada del Narayama" és, ben segur, l'obra cinematogràfica més punyent sobre els límits de la vida en una comunitat rural. El film és ambientat, sense temps definit, en una petita comunitat japonesa, que viu aïllada en una zona muntanyenca. L'escassetat d'aliments imposa una regla d'or al comportament familiar: el neixement d'un fill significa la mort del més vell. El Narayama és el tossal, a tall de fossar, on els fills abandonen els seus pares. Al film es contraposarà la desesperació del cap de família, submergit en l'antinòmia vida-mort del fill i la mare, amb la serenitat i resignació amb què la vella es pren el seu destí.

La feble economia pagesa, basada en l'autoconsum i en la raïlla de la supervivència, havia de generar lògicament mecanismes de control del creixement de la població, car un excès de població podia significar la misèria de tots plegats. Tanmateix, sobta el mecanisme explotat en aquesta pel·lícula, ja que el vells eren els dipositaris de la saviesa i, per tant, els més estimats i respectats. La solució de rebut era l'infanticidi.

2) Tomàs Vidal pren l'any 1950 com a punt de referència per a catalogar els municipis rurals. Així, doncs, els municipis rurals són 870, que representen el 80% de la superfície i el 82% de les dites entitats de Catalunya. El càlcul de pèrdues ha estat realitzat pel professor Vidal a partir de l'aplicació d'una taxa de creixement natural anual del 0,5%. Tomàs Vidal és, sens dubtes, el que més i millor ha estudiat el fenomen de l'èxode rural a Catalunya. L'any 1973 presentà a la Universitat de Barcelona la seva tesi doctoral amb el títol: La despoblación del campo en Catalunya. De les seves publicacions sobre el tema destaquem: "El reverso de la urbanización: la despoblación del campo en Cataluña", a "ESTUDIOS GEOGRAFICOS", XXXI, Madrid, 1970, pp. 159-163 i "Exode rural i problemàtica demospacial a Catalunya(1860-1970)", a "ESTUDIS D'HISTORIA AGRARIA", Núm 2, Barcelona, 1979, pp.193-207. Aprofito l'avinentesa per a agrair-li la consulta de la seva tesi, de la qual he extret les millors idees d'aquest capítol.

3) Molts dels futurs emigrants, com el montblanquí Josep Conangla i Fontanilles, un dels principals animadors de la colònia catalana i director del diari publicat en català, s'havien familiaritzat amb l'illa a partir de la realització del servei militar.

4) La família Ninot de Rocafort de Queralt (Conca de Barberà) estengué el comerç del safrà a Cuba, la qual cosa apaivagaria els estralls de la crisi agrària al poble. El 14 de febrer de 1910 una trentena de rocafortins constituïren a l'Havana l'associació "Pro-Rocafort" amb la finalitat de contribuir econòmicament a la millora del poble. L'Associació, connectada amb el propietari Isidre Llobera, financiarà, entre d'altres obres i serveis públics, la portada d'aigües, la xarxa de clavegueres i la instal·lació de la llum elèctrica.

5) Aquest informe fou redactat a partir d'un guió previ i en discussió amb les autoritats locals dels municipis de la Conca de Tremp, molt particularment amb el senyor Llary, diputat a Corts del districte. (vegeu: Jordi Bernarró i altres, Tremp 1884-1984. Cent anys d'història, Lleida, ed. Virgili & Pagès, 1987, pp. 408-420). El padró de Barcelona del 1881 registra un nombre de 1.022 prostitutes. El Doctor Sereña en el seu llibre La prostitución en la ciudad de Barcelona (1882) dona la xifra de 12.264 prostitutes.

6) Vandellós acusa a "l'afluixament del sentiment religiós i l'augment de l'egoisme per les generacions actuals" de la baixa de la natalitat i fecunditat de la raça catalana. L'autor observa, decebut, com la davallada moral dels pobles, i les persones, va a l'ensens del creixement de la riquesa:

"Catalunya obtingué grans beneficis materials, com a conseqüència de la neutralitat espanyola, efectuant el proveïment dels bel·ligerants però importà també, àvidament totes les idees noves que tendien a la destrucció de l'organització actual de la societat i dels principis en què es basava". (1935(a), pp. 219-220)

La propaganda neo-malthusiana i anarquista de "la vaga de ventres" pregonada per tal de millorar la qualitat de vida o controlar el mercat de treball era, a parer de Vandellós, un greu error, car les insuficiències demogràfiques autòctones eren reemplaçades immediatament per l'emigració espanyola. En aquest sentit,

Vandellós, es manifestà en contra del divorci, de l'avortament, de l'anomenat alliberament femení i, com no, de les relacions pre-matrimonial i l'ús de contra-conceptius:

"Precisament l'increment de les relacions sexuals pre-matrimonials per l'ús de pràctiques anticoncepcionals exerceix una influència en la natalitat quan les persones que els han practicat arriben al matrimoni, de la mateixa manera que la lleugeresa de moltes dones casades les porta a impedir les gravidances ja sigui per considerar-les una nosa o per un sentiment de responsabilitat vers els fills d'un pare que podria no ser el legal". (Idem, p. 222)

7) Maspons il·lustra el seu raonament amb l'exemple dels Usa, amb una població activa agrària de 97 milions, que conrea 150 milions d'hectàries, mentre la Xina amb 350 milions de pagesos cultiva només la meitat de superfície. En altres paraules, la mateixa unitat de superfície produeix als Usa per a alimentar a nou persones i la Xina no arriba per a tres. (vegeu Jaume MASPONS i CAMARASA, "La despoblación del campo", a Curso Internacional de Agricultura, (profesado en el Palacio de Agricultura de la exposición Internacional de Barcelona), Barcelona, Iacsi, 1929, pp. 75-121.

8) L'anàlisi demogràfica de la repressió franquista va més enllà de l'estadística dels afusellats o morts a la presó, ja que hauria de contemplar el contingent de persones exiliades i, més difícil de calcular, els que varen deixar de néixer. A tall d'exemple, esmentarem el cas del poble de Solivella (Conca de Barberà), on les famílies d'esquerres hagueren de reduir la seva natalitat al mínim, a causa de la repressió econòmica i social, mentre les famílies de dretes es podien permetre el luxe de mantenir un bon grapat de fills.

9) La desaceleració continuarà a la dècada dels vuitanta. El padró realitzat l'any 1986 reflecteix una frenada seca, car l'augment del quinquenni és pràcticament zero. El creixement vegetatiu s'ha reduït a la meitat (113.000) i per primer cop el saldo migratori és negatiu (-112.985) anul·lant gairebé el creixement vegetatiu. En altres paraules, Catalunya entre 1981 i 1986 ha incrementat la seva població en 15 habitants. Així, doncs, som gairebé sis milions.

Les comarques més regressives continuen sent les de l'interior: Pallars Jussà(-7,1%), Ribera d'Ebre(-5,4%), Priorat(-3,5%) i Ripollès(-3,1%). Però, també per primera vegada, perd població el Barcelonès(-3%), uns 75.000 habitants, dels quals les dues terceres parts corresponen a la ciutat de Barcelona.

Catalunya, ara sí, amb els nombres a la mà, és un poble demogràficament decadent. Tanmateix, la mateixa Anna Cabré, directora del Centre d'Estudis Demogràfics, declarava: "No crec que la riquesa econòmica depenga de la expansió de la població" ("EL PAIS", 18-XII-1986). Cinquanta anys després, del llibre de Vandellós, la força ja no és el nombre. La qualitat s'imposa a la quantitat.

10) El paisatge de la desertització humana de la muntanya, en l'àmbit de la cultura castellana, ha estat portat a les pantalles del cinema per Juan Luis Gallardo amb "El disputado voto del Sr. Cayo" (1986), on Francisco Rabal interpreta un vell pagès que, juntament amb la seva dona, es resisteix a abandonar el poble deshabitats. En el camp literari esmentaria, en el mateix sentit, la novel·la de Julio LLAMAZARES, La lluvia amarilla (1988), un monòleg del darrer poblador d'un llogaret del Pirineu aragonès.

11) El que succeix als Usa és alligador:

"El movimiento de personas de la tercera edad es una parte importante de la nueva tendencia al cambio de la población no metropolitana en los Estados Unidos. Las áreas no metropolitanas de todo el país han incrementado su migración neta de personas mayores, por lo menos desde 1970, y, en general, un aumento en sus tasas de migración desde 1950, aunque esto también es cierto para personas menores de 65 años. (...)

Esta nueva tendencia no significa que los Estados Unidos se estén convirtiendo de nuevo en un país rural, y de hecho muchas áreas metropolitanas, en particular las más pequeñas y otras del sur y oeste, siguen creciendo rápidamente. El crecimiento de las periferias continúa siendo el aspecto más significativo de la redistribución de la población, pero la nueva tendencia no metropolitana abarca los incrementos de los niveles de migración neta de muchas partes periféricas del país. Aunque este nuevo crecimiento total debe ser una pequeña proporción del crecimiento total de una nación en que más del 70 por 100 de la población es metropolitana, el impacto puede ser importante para muchas de las zonas anteriormente en declive". (G.V. FUGUITT, pp. 219-220)

12) Joan Nogué, apassionat pel tema, continua la seva recerca sobre els neo-rurals arreu de Catalunya.

13) En el maresme existeix una comunitat de negres africans força nombrosa i força arrelada, fins i tot interpreten obres de teatre en català. Les relacions entre la població autòctona del pla d'Urgell i els jornalers negres s'han vist deteriorades arran de les picabaralles entre un cafeter de Bellvís i un grup de negres. Els moros, principalment marroquís, campen pel Camp de Tarragona. Aquí el conflicte esclatà a Mont-roig, amb una presència estable d'un col·lectiu de dos-cents marroquís, a partir del comportament fora de to fruit del consum d'alcohol, prohibit pel Coran i, per tant, no habituals als seus efectes (recordeu els indis dels "westerns"). Els jornalers africans treballen una mitjana de sis a vuit mesos a l'any, amb una jornada laboral de vuit a nou hores i una remuneració de 200 a 300 pessetes l'hora. Així, doncs, la remuneració de tot el període oscil·la entre un mínim de 150.000 i un màxim de 350.000 pessetes, a la ratlla del salari mínim interprofessional. Al costat del problema salarial, cal apuntar les dificultats que troben per a llogar una vivenda digna i, d'aquesta manera, habitualment han de viure en barraques mancades de llum, aigua corrent i aigua. No cal dir que molts treballen amb l'ani al cor, ja que no gaudeixen de permís de residència, ni de cap tipus de contracte laboral reconegut.

Els treballadors africans van substituïnt, paulatinament, als treballadors autòctons en les feines més dures i menys remunerades, com ara les mines, les canteres o la construcció. Bona part dels repartidors de butà del casc antic de Barcelona, per exemple, són indis.

14) A Catalunya, sense anar més lluny, els murcians o andalusos eren anomenats despectivament "xarnegos". Avui als negres i moros se'ls anomena "morenos". I els "xarnegos", com és de rebut, són els més abrandats en el moment de patejar-los. Ara, doncs, els "altres catalans" del Paco Candel han deixat de ser-ho, per a ser catalans a seques, a benefici, o millor dit perjudici, dels africans. Caldrà esperar un nou Candel, negre, és clar. Com la "Moreneta".

CAPITOL X

GEOGRAFIA DEL SINDICALISME AGRARI

L'organització sindical dels pagesos esdevindrà un trencament radical en el si de les comunitats rurals. El sindicat és un instrument de lluita autònoma per la millora de les condicions de treball però, alhora, la plasmació d'una nova concepció de relacions socials. El sindicat és una cèl·lula de vida democràtica, d'autogovern, en la qual els damnats de la terra descobreixen en la lluita col·lectiva nous horitzons de dignitat humana. El sindicat oposa a la figura del pagès fet a la seva, mesell i, a cops, violent, un nou tipus redimit per la instrucció, àvid per aprendre i ensenyar, amb ganes de participar i discutir, extremadament generós i solidari, protagonista del seu futur, que ha substituït el fatalisme, l'il·lusió del miracle, per la raó i la fe exclusiva en les pròpies forces unides. La figura del dirigent sindical condensa i exemplifica aquesta imatge d'home nou. L'organització sindical, en definitiva, supera l'aïllament entre els pobles i vincula els pagesos amb projectes polítics-electorals i ideològics urbans.

La fractura del moviment obrer entre marxistes i anarquistes afecta directament a la concepció sindical. Pels primers, tot seguint el model de les "Trade Union" britàniques o de la socialdemocràcia alemana, la finalitat sindical era la d'administrar, controlar, la força del treball per tal de resistir i reduir l'explotació capitalista. El sindicat, l'organització econòmica de classe, es limitava, doncs, a respondre els efectes de l'explotació, però no el sistema que la generava. Això era tasca del Partit, rebutjar el sistema capitalista globalment i oferir-ne d'alternativa. Mentre que pels anarquistes, concretament els anomenats anarcosindicalistes, el sindicat ho era tot: organització econòmica i de transformació social. En aquest

sentit, haurem de lligar el sindicalisme als projectes polítics i ideològics que l'inspiren i l'anarcosindicalisme a les concepcions de rebuig de la pràctica política liberal-parlamentària i de l'autoritat de l'Estat.

La teoria marxista, a partir de les reflexions sobre el desenvolupament del capitalisme, havia dibuixat una polarització social entre la burgesia i el proletariat. El model de creixement econòmic urbà-industrial xuclaria bona part dels actius agraris i la desaparició de la petita propietat, a mans de les grans empreses de tipus capitalista, proletaritzaria la resta. L'anàlisi era correcta, tanmateix, el procés en molts casos fou diferent car la petita propietat no desapareixia, fins i tot augmentaria, i les vies d'explotació prendrien altres formes que les clàssiques del proletariat de fàbrica o de venedors de força de treball a canvi d'un salari. La qüestió agrària esdevingué, a darreries del Vuit-cents, el tema central de discussió en el si de la socialdemocràcia internacional. Les dues raons fonamentals que esperonaven aquest debat eren la reflexió sobre la crisi agrària i la necessitat dels partits socialdemòcrates d'exemplar la seva base electoral, de consens polític, a les zones rurals. Calia, al capdavant, superar les insuficiències teòriques manifestades en aquest tema pels fundadors del marxisme, com anys després s'hauria de plantejar amb tota la força la qüestió nacional.

El Partit Socialdemòcrata Alemany (Spd) era, sens dubtes, el rovell de l'ou de la socialdemocràcia internacional, la locomotora, el mirall i el model a seguir. El programa aprovat al congrés d'Erfurt (1891) abandonava el vell compromís de Gotha (1875) i imposava, de la mà de Kautsky i Bernstein, una línia d'acció basada en l'ortodòxia més estricta, és a dir, l'objectiu era l'abolició de tota forma de propietat privada i la socialització de tots els mitjans de producció.

"I contadini in quanto proprietari agricoli non venivano considerati. Da nessuna parte si propose di aiutare i contadini minacciati economicamente. Questo atteggiamento era logico, conseguente e onesto: se il programma non solo condannava qualunque proprietà privata, ma per di più predicava ai contadini anche l'inevitabile rovina, esso non poteva assolutamente promettere di garantire la loro proprietà. Il commento di Kautsky dichiarava quindi in modo categorico: "Aiutare gli artigiani e i contadini in quanto produttori, conservando i loro sistemi aziendali arretrati, contrasta col corso dello sviluppo economico ed è irrealizzabile". (H.G. LEHMANN, p.50)

La celebració del desè congrés del "Parti Ouvrier Français", a Marsella el setembre del 1892, suposà un canvi radical en la concepció de la qüestió agrària, que repercutiria profundament en la resta de partits socialdemòcrates. El congrés aprovà els vint punts del programa agrari presentat pels màxims dirigents Jules

Guesde i Paul Lafargue. El programa neixia de la necessitat d'incorporar a la lluita pel socialisme als "travailleurs des champs", tot seguit del fracàs electoral i de la propaganda realitzada entre els pobles rurals. El programa apostava sense embuts pels jornalers però, també, recollia les reivindicacions dels parcers i petits propietaris. Per primer cop els socialistes proposaven tot una sèrie de reformes i mesures, com ara la millora dels contractes de conreu i la formació de cooperatives, que, comptat i debatut, afavorien el desig de propietat de la terra conreada. Els socialistes francesos ja tenien programa agrari i Lafargue transmetia el seu optimisme a Engels, pocs dies després, en una carta que deia: "La question agricole a été étudiée à fond, ainsi que vous pourrez en juger par le programme qui a été la conséquence (...). La question agricole et la présence de Liebknecht ont été les deux clous du Congrès".

La resposta del vell Engels no es féu esperar i amonestà els seus deixebles per la seva manca de rigor i oportunisme reformista. Quan la resolució francesa s'estengué amb simpatia a d'altres indrets, Engels la criticà obertament en un article colpidor titolat "La qüestió agrària a França i Alemanya", publicat el novembre de 1894 per la "NEUE ZEIT", la revista controlada per Kautsky. Engels sortí en defensa dels postulats de la socialdemocràcia alemanya i repetí les tesis marxistes de la inevitable desaparició dels petits propietaris i la defensa de la propietat col·lectiva de la terra.

Tanmateix, Guesde i Lafargue no faran cas de les apreciacions del venerat Engels i preferiran atendre abans a les condicions reals del seu país que a les desviacions doctrinals. "La nécessité de laisser au Parti Socialiste de chaque pays la liberté de sa politique vis-à-vis des populations agricoles". Els resultats electorals de 1893, si més no, donaren la raó als socialistes francesos, ja que passaren de cinquanta mil a dos-cents cinquanta mil vots. Guesde destacà la contribució del vot rural, sobretot en els departaments industrialitzats, per a la consecució d'escons al parlament i el valorà com una autèntica revolució. El programa agrari fou decisiu per a la integració de personatges d'arrel proudhoniana com Jean Jaurès, elegit diputat per la circumscripció rural de Tarn. Jaurès serà conegut per la seva activitat parlamentària com el tribú dels pagesos.

L'exemple francès fou seguit a Baviera, la zona rural alemana amb més proporció de petits propietaris, pel dirigent socialdemòcrata Vollmar. Vollmar, que s'assemblava força a Jaurès tot i que amb un bagatge intel·lectual inferior, defensà amb encert les reivindicacions dels petits propietaris. L'actitud de Vollmar topà frontalment amb la política del Spd i fou acusat de reformista i oportunista. La contradicció teòrica era manifesta, però la pràctica continuava donant la raó als plantejaments de Vollmar.

El programa agrari francès fou adoptat immediatament pels partits socialdemòcrates de Dinamarca, Bèlgica i Romania. Tot amb tot, el III Congrés de la Internacional socialista (Zurich, 1893) adoptava el criteri del Spd sobre la qüestió agrària i el model de sindicalisme agrari de concepció i base exclusivament proletària. Les contradiccions entre teoria i pràctica subsistiren arreu durant tota la dècada dels noranta, en plena fase d'agitació pagesa. Tanmateix, l'any 1899 Kautsky tancava el debat amb la publicació de Die Agrarfrage (La qüestió agrària. Estudi de les tendències de l'agricultura moderna i de la política agrària de la socialdemòcracia). Kautsky interpretà de manera reduccionista i economicista el pensament marxista sobre la qüestió agrària i conduí a la socialdemòcracia a la més profunda impotència i esterilitat en l'intent d'atreure's el consens polític de les zones rurals i l'organització dels pagesos (1).

El sindicalisme agrari de concepció socialdemòcrata fou incapaç d'arrelar-se amb força a les zones rurals. A la Gran Bretanya, segons el matrimoni Webb, era pràcticament inexistent. A Alemanya, el "Deutscher Landarbeitervverband", constituït l'any 1909, no assolí aplegar el 1913 més enllà de vint mil inscrits. A França, malgrat les grans mobilitzacions de començaments de segle, la "Fédération des agriculteurs du Midi" comptava el 1904 només amb quinze mil afiliats i la "Fédération nationale des syndicats des bûcherons de France", el 1908, deu mil i escaig.

El cas italià esdevé una excepció, car la formació de "La Federazione nazionale dei lavoratori della terra", la "Federterra", el novembre de 1901 a Bologna, assolí una presència i una continuïtat organitzativa al camp de gran transcendència. La particularitat italiana encara sobte més al tenir en compte la centralitat dels jornalers dins del sindicat i la seva àrea d'acció en la zona, la vall del Po, d'agricultura netament capitalista. Al congrés fundacional de Bologna són representats 702 sindicats (leghe) amb 152.000 afiliats, xifra que augmentaria l'any següent fins arribar als 228.000.

El sindicalisme agrari revifà a la fi de la primera guerra mundial al caliu de l'onada revolucionària que esclatà per tot. A França l'any 1919 es constituí, a l'ajopluc de la Cgt, la "Fédération nationale des travailleurs agricoles" amb uns efectius magres, 328 sindicats i 30.000 inscrits l'any 1920, localitzats al voltant de la regió pansina i entre els vinyaters del Midi i de la Champagne. Els representants britànics al Primer Congrés de sindicats de treballadors de la terra adherits a la Federació Sindical Internacional, celebrat a Amsterdam l'agost de 1920, informen d'una afiliació de 360.000 socis distribuïts entre el "National agricultural labourers' and rural workers' union" (180.000), "The Workers' union" (150.000) i "Scottish farm servants' union" (30.000). Dos anys més tard els inscrits baixarien a 91.000.

Quan en la conjuntura de 1918-19, Alemanya es trobava en plena efervescència revolucionària, el camp restà impassible. L'any 1919 els jornalers en vaga es calculen al voltant dels vint-i-cinc mil al costat dels gairebé dos milions dels sectors industrials. Fins el 1921, el sindical socialdemòcrata agrari no assolí una quantitat d'afiliats considerable (626. 000). Un miratge que, tanmateix, s'esvaniria l'any 1923 quan la xifra minvà a cent mil i escaig.

La peculiaritat i originalitat de l'experiència sindical italiana s'accentua a la fi de la guerra europea. La "Federterra", vinculada a la Cgil, passa de 457.000 inscrits l'any 1919 a 889.000 l'any 1920 i s'esten territorialment per tot Itàlia. L'epicentre, però, continua situat a la vall del Po i concretament a l'Emilia-Romagna amb un terç del total dels afiliats. La "Federterra" desapareix entre 1923 i 1926, com associació legal, sota el règim feixista.

El sindicalisme agrari de tall socialdemòcrata, tret del cas italià, només aconseguirà arrossegat els pagesos en moments de crisi social profunda:

"...nei paesi industrialmente progrediti, l'espansione dell'unionismo nelle campagne coincide con la fase di acute crisi sociali; quasi alla stregua di un fenomeno indotto dalla irradiazione delle lotte operaie delle città; mentre nei periodi di alta congiuntura prevale la tendenza al regresso o, addirittura, alla dissoluzione". (I. BARBADORO, p. 10)

"In quale preciso momento del ciclo economico si collochi l'inizio di un "boom" sindacale, se nel fondo della crisi o nel corso della ripresa (...) è questione a nostro avviso non rilevante, dal momento che nessun sincronismo diretto regola evidentemente i rapporti fra fattori oggettivi e soggettivi di un proceso di sviluppo. Ma sembra certo che l'andamento di un movimento sindacale contadino presenti maggiori punti di contatto con uno schema depressivo piuttosto che con uno schema di prosperità". (R. ZANGHERI, 1960, nota 44, p. 55)

"Au cours de la période étudiée (1870-1921), une seule catégorie de la paysannerie -celle des ouvriers agricoles- fut touchée par un syndicalisme aligné sur celui des ouvriers de l'industrie, à l'exception toutefois des métayers du Bourbonnais, avant la première guerre mondiale, et ceux des Landes en 1920. Ce n'est que dans les périodes de crise grave que les petits exploitants (propriétaires, fermiers ou métayers) prirent part au mouvement revendicatif aux côtés des ouvriers agricoles .

mais jamais, en tout cas, ils ne se joignirent à eux dans leurs organisations de façon durable ni ne créèrent d'organisations qui leur soient propres". (P. GRATTON, p. 20)

Aquesta tesi es confirma en els exemples assenyalats, en els quals el desenvolupament sindical agrari es produeix durant la crisi agrària finisecular i el trasbals social de la postguerra del 1914-1918, de manera puntual i efímera. La concepció ortodoxa de la socialdemocràcia respecte a la qüestió agrària menyspreuà el potencial revolucionari dels petits propietaris i parcers, així com la necessitat d'organitzar-los sindicalment. Apostà únicament pels jornalers com a subjectes revolucionaris, i encara amb una posició de subaltermitat respecte els proletaris urbans. I, això, la conduí a la marginació en el món rural i, de retop, a la impotència de transformar la societat (2).

Lenin, malgrat les seves coincidències teòriques amb Kautsky, plasmades en el seu estudi sobre el desenvolupament del capitalisme a Rússia, aconseguí deslliurar-se del dogmatisme ideològic i canviar d'opinió després de l'experiència de la revolució de 1905. Calia una aliança entre el proletariat i els pagesos per a canviar les coses i consolidar la Revolució. En el programa agrari del partit socialdemòcrata rus redactat per Lenin, a darreries de 1907, s'explicitava que les teories de Marx i Engels no són pas un dogma sinó una guia per a l'acció. En aquest sentit, Lenin, sense renunciar als principis teòrics de la socialització de la terra, acceptarà l'existència de la petita propietat pagesa durant els primers anys de la Revolució.

Karl Kautsky, l'ideòleg alemany, reaccionà davant la revolució russa de 1905 i les anàlisis de Lenin amb la formulació de la tesis sobre la diversitat de situacions a l'Europa occidental i oriental:

"Los campesinos en Europa occidental (excluida Italia) se han convertido en elementos de la reacción (...) Aquí, la lucha de clase del proletariado sólo puede desarrollarse contra el estamento campesino, y no con su conquista para nuestra causa.

Completamente diferente es la situación en Hungría: aquí, como en Rusia, el campesino es un elemento revolucionario". (citat per A. HEGEDUS, p. 130)

La socialdemocràcia europea occidental, davant el seu fracàs, assumí la tesis esmentada de que el sindicalisme agrari sols podia desenvolupar-se a les zones d'industrialització incipient, on l'objectiu era la liquidació de les estructures feudals. Els exemples de la Europa oriental i d'altres indrets fora del continent els hi ho confirmava. La revolució mexicana dels anys deu era un moviment fonamentalment

pagès sota el clam de "Tierra y Libertad". La "Confederación regional obrera mexicana" aplegava el 1927 més de dos milions d'inscrits, majoritàriament pagesos. L'informe sobre el moviment pagès de la regió d'Hunan, elaborat per Mao Ze-Dong el març de 1927, palesava amb excreix la importància del sindicalisme agrari en el moviment revolucionari dels anys vint a la xina (3).

La tesis socialdemòcrata, tanmateix, és simplista. En primer lloc caldria respondre per què a zones de la pròpia Europa occidental amb una agricultura poc penetrada per les relacions capitalistes, com era el cas de l'àrea de l'Eiwa, no arrelà el sindicalisme. I, en segon lloc, la referència als països extra-europeus convé tenir en compte la diferència entre sindicats de jornalers i organitzacions pageses. El cas de Mèxic, de la Xina, com després ho seran Argèlia, Cuba o Vietnam, són principalment moviments d'alliberament nacional, en els quals es lligen les reivindicacions de classe, reforma agrària, a les reivindicacions col·lectives, nacionals, d'independència política.

Al debat internacional, el socialisme italià aportava una contribució pràctica de gran vàlua: la "Federterra", un sindicat agrícola de jornalers, de masses, amb una pràctica sindical de classe, duradera i original.

"La Federazione nazionale dei lavoratori della terra si costituisce, alle soglie del nuovo secolo, sulla base della propaganda e dell'azione intraprese nelle campagne dai socialisti, e socialista è il programma da essa adottato. Ma sarebbe un errore limitare la ricerca delle componenti di questo straordinario movimento associativo a fattori d'ordine politico, all'apostolato socialista, alla tenacia di organizzatori disinteressati. Tutto questo vi fu, in misura imponente, ed ebbe impronta di epopea. Ma l'alimento primo era nelle condizione della società italiana e delle terre pa... e, e nel modo come su di esse si erano intrecciati, ripetiamo, i vecchi, insoliti problemi della terra e quelli posti dall'avanzante progresso produttivo". (R. ZANGHERI, 1960, p. 52) (4)

L'Emilia-Romagna es convertí en el bressol i, sobretot, en el feu electoral, dels socialistes italians. Els diputats socialistes eren elegits a les zones rurals i no pas a les ciutats com Milano, Torino o Genova. Encara més important fou la tasca govern endegada a diferents administracions locals, car significà una autèntica transformació de la vida democràtica a partir de la participació activa de nombroses persones fins aleshores marginades de la vida política. El socialisme deixà de ser una quimera i es convertí en una força de govern. La discussió sobre la terra, i no pas sobre el cel, l'acció concreta i quotidiana motivà la qualificació, per part dels guardians de l'ortodòxia, de socialistes reformistes.

"...el caràctere del reformisme dels dirigents contadins italians, cosí divers per molts aspectes del reformisme corrent en els entorns sindacals d'altres Països, permeat, a seu mode, d'una nova, integral concepció dels relacions de treball i humans. El moviment contadí italià és ricchíssim de aquelles figures de combatents i d'apòstols que poques vegades i per excepció apareixen en la vida d'un poble. Homes durs i obstinats en la defensa dels interessos dels treballadors, i al mateix temps pietosos i patètics, envoltats, als ulls de les masses, com per un aura de venerabilitat. Som de front, indubbiament, a alguna cosa que té arrels en un terreny més profund que aquell en el qual usualment s'assenta una associació i una activitat sindical, i tot i així un terreny sense el qual un sindicat en les campanyes no troba suport estable i segur. Així la Federterra és empentada constantment a superar les tasques purament reivindicatives. La lliga suscita moviments de solidaritat, pren mesures contra l'analfabetisme, decideix els torns de treball, assumeix terrenys en lloguer, participa en competicions administratives i polítiques, penetra, finalment, en profunditat en el món rural, desplaçant i transformant els antics centres associatius, creant una nova unitat de les classes treballadores". (Idem, pp.56-57)

Les "cases del poble" passaran a ésser el nou úter matern, generador de valors alternatius i d'una cultura política, d'on sorgiran els nous dirigents sindacals. En aquest sentit, les "cases del poble" substituiran a les tavernes, que havien estat el primer centre associatiu al marge de l'església -i d'aquí la crítica ferotge del capellà, amanida de valoracions morals-i de difusió d'idees de nova tènca.

"És cosí que, mentre el colono passa magari en casa les serates d'inverno, amb al voltant la nombrosa família, el bracciante, sedut al tauler de l'osteria, beu, discute i litiga. Però a través de discussions i les lites es difonen i circulen també les idees, sobretot aquelles noves; i l'osteria de campanya, adonada de quel po' de vici que ella pot encoratjar, es presenta com a vehicle de progrés, i en cert sentit de civilitat". (L. PRETI, p. 60)

La "Federterra" fou un gran sindicat a mans del proletariat agrícola de la vall del Po però, sovint, incapaç de vertebrar els diferents sectors camperols, parcors: petits propietaris, i recollir les aspiracions dels pagesos del "mezzogiorno". La proposta de Salvemini, adreçada als partits democràtics i el proletariat del Nord, de realitzar una profunda reforma agrària al Sud, amb l'expropiació dels latifundis i la repartició de la terra entre els pagesos, fou rebutjada pels socialistes i la "Federterra". Gramsci qualificà la proposta de "giacobinisme professoral", és a dir, de radical-democràtica (burguesa). Gramsci apostava, el 1920, per la socialització de la terra i el seu conreu col·lectiu, ja que en la nova agricultura les inversions de capital són superiors a la força de treball i la petita propietat no té futur.

"Egli (el pagès) soddista, in un primo momento, i suoi intinti di proprietario, sazia la sua primitiva avidità di terra; ma in un secondo momento, quando s'accorge che le braccia non bastano per scassare una terra che solo la dinamita può squarciare, quando s'accorge che sono necessarie le sementi e i concimi e gli strumenti di lavoro, e pensa che nessuno li darà queste cose indispensabili (...) il contadino sente la sua impotenza, la sua solitudine, la sua disperata condizione, e diventa un brigante, non un rivoluzionario, diventa un assassino dei "signori", non un lottatore per il comunismo". (A. GRAMSCI, "Operai e Contadini" a "L'ORDINE NUOVO", 3-I-1920)

La pressió social dels pagesos en la postguerra europea en demanda de terra posà de bell nou la discussió en el primer punt de l'ordre del dia dels congressos del Partit Socialista. Tanmateix, els socialistes no baixaren del ruc:

"Noi abbiamo sempre detto che non vogliamo lo spezzamento del latifondio, che non vogliamo dare la terra ai contadini, neanche in periodo transitorio (...) ma alla collettività". (citat per I. BARBADORO, p. 117).

Els socialistes, doncs, es distanciaven de les aspiracions de la majoria dels pagesos i palesaven l'aïllament en que es trobaven els jornalers, així com la seva incapacitat de fer majoria en uns moments crucials de revolució social.

L'any 1924 es constitueix l'"Associazione nazionale di difesa dei contadini", una estructura organitzativa dels pagesos diferent a la de la "Federterra", que aplegava, sense distinció, petits propietaris, parcers i jornalers. Aquest nou sindicat era esperonat pel jove Partit Comunista (1921) i expressava, alhora, les insuficiències de la política agrària del Partit Socialista. La iniciativa anava adreçada a organitzar socialment i políticament els pagesos del sud, malgrat tot, foren les zones centrals, com la província de Siena, on captà més adhesions. Cal recordar que l'any 1919 s'havia fundat el "Partito popolare", sota la direcció de Don Sturzo, que esdevingué el catalitzador de la participació a la vida política nacional de les masses catòliques i principalment dels pagesos. Un fet positiu pel que significà d'eixemplar la democràcia a Itàlia, però que restà forces al moviment revolucionari.

L'anàlisi històrica i concreta de la qüestió agrària italiana realitzada per Gramsci el portà a equiparar-la a la qüestió mendional i la qüestió vaticana. Per primer cop, la reflexió anava més enllà de la consigna "governo operaio e contadino" o "repubblica federale degli operai e contadini", de l'aliança entre el proletariat del Nord i els pagesos del Sud. La incorporació dels pagesos a un projecte revolucionari i sostreure'ls del bloc agrari, amatent les indicacions de Gramsci, passava per guanyar l'hegemonia dins el món rural. En aquest sentit, atribuïa un

paper transcendent als intel·lectuals -capellans, mestres, tècnics...- en la tasca de superar l'estat de disgregació i de subalternitat que ocupaven els pagesos dins del bloc agrari. A partir de Gramsci, doncs, les reflexions sobre la qüestió agrària depassen l'estricta anàlisi econòmica i s'endisen en l' esfera de la cultura i, de manera central, de la religió.

El naixement i desenvolupament del sindicalisme agrari, tret del particularisme italià, no anirà lligat mecànicament a la influència urbana del sindicalisme industrial i els corrents socialdemòcrates. Com assenyala Gratton, referint-se al cas francès.:

"L'existence d'un syndicalisme industriel puissant et solidement organisé est donc, à l'intérieur du même département, un facteur favorable à la naissance ou au développement du syndicalisme agricole, mais il n'en est pas la condition absolue" (P. GRATTON, p. 410)

Les arrels de naixement del sindicalisme agrari català caldrà cercar-les en el societansme pagès desvetllat per la crisi agrària finisecular i pels corrents democràtics-radicals hereus del '68 (del setembre, no del maig).

El concepte de sindicalisme agrari en la nostra tradició cultural és heterogeni i confús. A Catalunya identifiquem el sindicat amb la cooperativa agrícola. L'embolic té el seu origen en la llei reguladora de l'associacionisme agrari de 1906 anomenada de "sindicats agrícoles". La veritat, però, és que el sindicalisme democràtic i de classe tampoc ha gaudit de les condicions de desenvolupament i consolidació adients, fonamentalment durant la llarga nit franquista. Tot plegat, ha dut al sindicalisme agrari català a l'oblit, si més no a reduir-lo al moviment rabassaire i, concretament, a La Unió de Rabassaires. En aquest capítol intentarem reconstruir el procés ric, plural i centenari, del sindicalisme pagès deixant pel proper tot el referent al moviment cooperatiu, les formes associatives dels propietaris i les organitzacions professionals.

• El societarisme pagès.

El societarisme pagès és consubstancial a l'organització social de la comunitat rural. La imatge del pagès solitari, que treballa al defora, individualista, fet a la seva, egoista, preocupat exclusivament de les seves coses, és un miratge urbà, d'aquella mena d'arbre que no ens deixa veure el bosc. Fins i tot, el masover aïllat en un mas o el mateix pastor tancat en una cabana de muntanya són subjectes i partícips de formes de socialització gens menspreuables. Tots plegats, per voluntat pròpia o per la raó tossuda dels fets i de l'experiència, saben que ú no és ningú. Quan hom depèn com els pagesos de factors aliens tan decisius com la naturalesa, la climatologia, les plagues, o una malaltia imprevista, aprèn a compartir amb d'altres la sort i la dissort. La seguretat mai és individual, sinó col·lectiva. El treball, la festa, el dolor, la vida i la mort, són manifestacions inequívocament comunes, de tots, contra més millor. El pagès pensa sempre en primera persona del plural tot i que tendeixi a identificar-la amb la primera persona del singular.

El societarisme, doncs, és una característica tradicional i dinàmica de la societat rural. Un societarisme, és clar, heterogeni, plural de finalitats i, sovint, controlat per forces i interessos aliens. Esmentem, si més no, la gran importància de la parròquia com a factor de socialització i de control social. Associació, cooperació, ajuda mútua, protesta col·lectiva, legitimitat passada pel sedàs de la comunitat, impregnen fins el moll de l'ós la vida quotidiana i les relacions socials.

A darreries del Vuit-cents, l'acceleració del procés de diferenciació social arran de la crisi agrària i el desenvolupament polític de l'Estat liberal provocaran canvis importants i radicals en les formes d'associació de les comunitats rurals. Propietaris i pagesos constitueixen organitzacions pròpies i autònomes vinculades a projectes socials i polítics que depasen el marc estrictament comunitari i rural. La llei d'associacions de 1887 estructura i estimula el societarisme rural de nou tipus: assistencial, econòmic, recreatiu i sindical. L'aparició d'aquests nous elements són els que ens permeten referir-nos al factor de "modernització" que s'opera en l'àmbit associatiu, de rica tradició, del món rural. Els elements de ruptura són l'autorganització, fora de l'aixopluc parroquial, i el lligam subordinat a la ciutat i els fenòmens urbans.

El societarisme pagès es desenvolupa, paral·lelament o successivament, en quatre grans direccions: els socors mutus, el cooperativisme, les societats recreatives, i la lluita sindical de defensa dels bens comunals o de millora de les

condicions de treball. L'anàlisi exhaustiva del registre d'associacions del Govern Civil de Tarragona ens dona una xifra superior a les tres-centes entitats pageses legalitzades. Tot amb tot, cal avançar de bell antuvi unes primeres conclusions que, ben segur, poder ser generalitzades arreu de Catalunya. Primera, existeixen moltes més associacions que no pas les enregistrades. Segona, entre la data de fundació i de registre, principalment en els primers anys, pot existir una diferència de més de tres anys. Tercera, l'objecte de l'entitat acostuma a ser ambigu i, sovint, una primera classificació com socors mutus no exclou altres activitats posteriors de caràcter cooperatiu o recreatiu. Quarta, l'articulat i l'estructura reglamentista és gairebé idèntica i tot fa pensar en models preestablerts de tipus vertical o horitzontal, és a dir, d'organitzacions que distribueixen còpies o d'advocats que centralitzen els tràmits burocràtics, o bé de societats que prenen mostra dels estatuts d'altri (5). A l'arxiu de la Societat de Barberà de la Conca es conserven peticions d'estatuts per part d'altres societats.

La quantificació, classificació i precisió en la data de constitució, de les societats pageses ha estat una tasca feixuga que, tanmateix, ens ha deixat insatisfets. Les fonts consultades ens han permès avançar però cal ser honestos, si més no prudents, i afirmar sense embuts que encara som a les beceroles i, per tant, que el nostre coneixement continua sent aproximatiu. Res és tancat, ans al contrari, gairebé tot és per a constatar cas per cas, poble per poble. En aquest sentit, tant aquest capítol com el proper, dedicat al moviment cooperatiu, les dades són indicatives, freqüentment suministrades per les mateixes entitats i organitzacions. De la mateixa manera que la conceptualització com a cooperativa -de quin tipus?-, secció sindical o societat recreativa, és un embolic que dificulta treure l'entrellat, car sovint tot és barrejat. No parlem ja de l'adscripció ideològica o l'etiquetació política. Debades.

Les dades, la precisió en la classificació, poden encara ballar però no fins el punt de fer-nos perdre el cap. Disposem, al meu parer, és clar, de suficients elements com per a obrir nous interrogants i per a suggerir unes primeres hipòtesis interpretatives. I, lògicament, per desfer massa tòpics, interessats, generats per la historiografia i el debat polític.

Les arrels del sindicalisme agrari, insistim, cal cercar-les en la rica tradició associativa dels pagesos i els nous reptes imposats per la crisi agrària i l'Estat liberal. Els pobles rurals, doncs, no són un desert associatiu i, per tant, la influència dels centres urbans cal situar-la justament en la tasca de vertebració i etiquetació. Les societats de resistència pagesa, que neixen davant l'ofensiva dels propietaris en defensa de la propietat i el control social de la comunitat, són la base i fonament de tota l'organització sindical. El sindicalisme, com veurem, pot canviar

d'orientació o d'hegemonia -de federal a socialista, de socialista a cenetista, de cenetista a rabassaire- però les societats pageses continuen sent les mateixes, així com els seus capdavanters. Hi ha una realitat viva i dinàmica, profundament arrelada que, al marge de canvis de color polític, perdura i esdevé la força bàsica. Al capdavant, més enllà dels interessos partidistes, sobretot electorals, les pugnes sindicals, matitzacions, ritmes diferents o prioritats, els objectius genèricament coincideixen. Hi han més coses comunes, unes idees-força col·lectives, que no pas excloents.

Quina és la base social del sindicalisme agrari català? Fins ara la resposta s'ha recuït als rabassaires. La importància de la viticultura i la via de desenvolupament capitalista, a partir de l'explotació del treball en règim contractual -rabassa o parceria-, avala amb escreix aquesta tesi. Catalunya no és l'Andalusia latifundista, amb una massa de jornaleros famolencs, ni la vall del Po d'empresa capitalista, amb una forta proletarització pagesa. Els parcers/rabassaires són els més nombrosos i bellugadisos, tot i que cal subrallar que en bona mesura també van a jornal o treballen les seves pròpies terres. Tot amb tot, s'ha marginat de l'anàlisi la presència i l'activitat dels petits propietaris, escampats arreu, i dels jornaleros, amb una presència important a les zones de regadiu al voltant de Barcelona i al delta de l'Ebre.

El sindicalisme agrari és molt més ric, plural i geogràficament divers, que l'estrictament rabassaire. Calia, doncs, resituar, en el context precedent i de pluralitat sindical coetània, el treball pioner i monogràfic d'en Balcells sobre la Unió de Rabassaires. Calia destacar, principalment, la importància de l'anarcosindicalisme agrari i el seu protagonisme indiscutible al Camp de Tarragona. Un moviment sindical, el Confederal, dirigit per petits propietaris, fortament combatiu en la conjuntura 1917-1923 i adscrit a les tesis trentistes durant la Segona República.

La geografia del sindicalisme agrari que hem confeccionat en aquest capítol palesa, a cop d'ull, la riquesa i la pluralitat suava esmentada. I una primera constatació del comportament sindical amatent al mosaic agrari català: la diferència entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, la qual palesarà un dinamisme sindical superior. La importància del sindicalisme agrari, però, va molt més enllà. La formació cultural, cívica, desenvolupada ha generat centenars i milers de persones que han ostentat responsabilitats a les institucions públiques -regidors, alcaldes, diputats- i als moviments socials de tota mena. Cap organització política o sindical ha patit més durament la repressió com els sindicats agraris, des dels empresonaments i desnonaments arran del 6 d'octubre de 1934, fins els afusellats per la dictadura franquista.

El grau d'implantació territorial i el percentatge d'afiliació sobre els actius agraris de la Unió de Pagesos és incomparable amb qualsevol altra organització política o sindical catalana. Un factor que s'oblida fàcilment i que palesa la forta tradició associativa pagesa.

El sindicalisme agrari de caràcter inequívocament progressista i d'esquerres ha estat, en els períodes de llibertats públiques, hegemònic al camp català fins a la data. Una tradició recollida, també, en la formació de la Unió de Pagesos i encara explicitada en l'actualitat, malgrat el domini electoral de CiU a les zones rurals. Cal tenir en compte que el nombre d'afiliats és un fet d'organització social, mentre el nombre de vots és un fet d'opinió. És perillós comparar dos fets d'ordre diferent. Una tradició que, al capdavant, ha impossibilitat el trencament de la Unió de Pagesos per part de CiU i dels socialistes o la consolidació d'una clara alternativa sindical. Una tradició que ha dut darrerament la Unió de Pagesos a donar suport a la convocatòria d'aturada general del 14 de desembre de 1988 decretada per les centrals sindicals Ccoo i Ugt, i participar, en algunes comarques, de forma activa. No debades, la pancarta que obra la manifestació de la ciutat de Lleida era signada per Ccoo, Ugt i la Unió de Pagesos. Una tradició doncs, tossuda, de la cultura de les esquerres a Catalunya.

* "La Federación de Trabajadores Agrícolas" (1893-96)

La conflictivitat social al camp no s'esvaeix amb l'ensulsiada de la Primera República i l'inici de la Restauració. El juny de 1878, per exemple, els llauradors de l'horta de València es neguen a pagar la renda als propietaris; l'agitació augmenta en ambar el venciment de Nadal i seixanta-set llauradors són deportats a Maó. La situació no es normalitza fins a l'agost de l'any següent. Esmentem aquest cas perquè precisament la conflictivitat començarà el 1880 al sud del Principat, a les terres de l'Ebre. L'epicentre de l'agitació serà Tivissa i el motiu la restitució de les terres comunals que foren venudes el 1859. Després d'una llarga vaga, coneguda amb el nom de "vaga de les barretines", els pagesos assoliran algunes rebaixes en les parts de fruits que havien de lliurar als propietaris.

Els rabassaires del Vallès, malgrat anar-se-les dolces durant la febre d'or, es curen amb salut i decideixen associar-se per fer front de forma col·lectiva i per la via judicial a les amenaces de desnonaments per part dels propietaris. En aquest context neix a Rubí, el set de maig de 1882, la "Lliga de viticultors rabassaires de Catalunya". El dia 4 de juny, segons Nónit Puig, se celebra una assemblea a Gelida

on s'elegeix, per unanimitat, una comissió directiva central presidida per LLuis Ricardo Foras, de Sabadell, actuant de secretari Salvador Luis González, de Rubí, i de vocals Josep Olivé i Llorenç Torrens.

Aquest fet ens anima a pensar en la formació d'un teixit associatiu reivindicatiu i de defensa, principalment a les comarques vitivinícoles (6), que emergirà a partir de 1887 amb la Llei d'Associacions i el treball vertebrador del republicans federals. El restabliment del sufragi universal (1890) fou, sens dubtes, el factor que esperonà els federals a escampar-se per les zones rurals amb l'autoritat moral d'haver estat els defensors de les reivindicacions rabassaires durant la República. Així, doncs, neixien a l'aixopluc dels nuclis federals seccions de treballadors del camp, que aplegaven els rabassaires, parcers, jornalers, petits propietaris i, fins i tot, menestrals, com els boters, lligats a la producció vinícola. Els federals assumiren la defensa dels interessos dels rabassaires tant en el terreny polític com en el judicial.

Tanmateix, la celebració d'una "Conferencia de los Trabajadores del Campo" a Barcelona, els dies 20 i 21 de maig de 1893, fa pensar en un intent d'orientar el moviment pagès cap a posicions properes a l'anarcosindicalisme. De fet, l'opuscle editat amb tal motiu parla de vinculació amb el "Pacto de Unión y Solidaridad de la Región Española". Així mateix, es trobava present un representant de Badajoz i la societat de treballadors del camp de Màlaga hi envià una salutació. Del Principat assistiren delegats de: Sabadell, Sitges, Vilanova i La Geltrú, Sallent, Sampedor, Barcelona i rodalies, Mataró, Vilafranca del Penedès, Manlleu i Roda.

El projecte de resolucions presentat pels pagesos de Sampedor i Sallent maldava per: no pagar les contribucions per aquells que no eren propietaris directes de les finques; considerar la rabassa morta com un contracte perpetu; convertir en propietat comunal tota finca no conreada durant tres anys; assegurar el dret de possessió (no de propietat) de qualsevol finca comunal no conreada durant tres anys pel primer que la treballi; lliurar del servei militar a tot pagès que no fos propietari o, en el cas de ser-ho, treballi personalment la terra i amb els seus fruits es mantingui sense necessitat de tenir jornalers; i un jornal just pel jornalier, així com l'ajut als sistemes socials que tendeixin a suprimir la propietat individual de la terra i, per tant, del salari.

La proposta combinava la tradició igualitarista amb les reivindicacions contemporànies dels pagesos i rabassaires. El "Manifiesto a los trabajadores del campo", signat pels rabassaires de Sallent, descriu les condicions de vida al camp: "El embargo, la quinta, el cumplimiento pascual, el voto, el cacique, el prestamista, la sequía, la inundación, el pedrisco, helamos en invierno, arder en el verano, poca ropa, escasa comida, rudo trabajo, paja en el suelo por cama y pocilgas por

vivienda... ¿Emigraremos? ¿A dónde, si en ningún sitio hay patria para quien carece de capital?". I pregonava la idea-força, d'arrel igualitarista, que impregnava, d'una manera o altra, al moviment sindical agrari: "No queremos repartos ni posesión individual de la tierra (...) Queremos la universalidad ó derecho común al Planeta y que sus frutos pertenezcan á quienes los elaboren ó recojan".

Balcells ha estat el primer en manifestar l'existència de dues organitzacions sindicals ideològicament diferenciades: la Conferència, abans esmentada, d'orientació anarquista i estesa per les rodalies de Barcelona, el Vallès, el Bages i l'Osona, i la Federació creada pels republicans federals i arrelada al Penedès i el Camp de Tarragona. Les actes del Congrés de la Federació celebrat a Vilanova i la Geltrú (1893) expressen amb tota claretat la pugna ideològica per encapçalat el societarisme pagès i el resultat favorable a les tesis federals: "las tendencias anarquistas que empezaban á dibujarse han quedado completamente derrotadas en el último congreso por el criterio por el criterio radical oportunista de Isidro Rius" ("EL PANADES FEDERAL", 28-X-1893).

Isidre Rius, un boter de Vilafranca, federal de cap a peus, serà elegit regidor i diputat provincial el 1892 i esdevindrà el dirigent indiscutible de la Federació. La presència d'homes vinculats amb la producció agrícola, però no pagesos, serà una constant de molts dirigents sindicals agraris, els quals, de retop, faran de pont entre les aspiracions econòmiques i els projectes polítics globalitzadors. El simple pagès acostuma a treballar sol i al defora, mentre els boters, escorxadors, moliners, corredors de vins... entren en contacte directe amb una munió de pagesos. A més a més, els interessos econòmics d'uns i altres van de bracet. Els menestrals, al capdavant, són els animadors de la vida associativa comunitària i el sector social més permeable, i per tant vehiculitzadors, dels nous corrents, de tot tipus, procedents de la ciutat.

Les eleccions municipals de novembre de 1893 consoliden l'expansió dels federals a les comarques vitivinícoles i, concretament, a la zona del Penedès (7). No endebades, setmanes abans, a Vilanova i la Geltrú, tingué lloc el Congrés de la "Federación de Trabajadores Agrícolas", en el qual es decidí la federació de totes les societats pageses de Catalunya, així com la creació de noves. El Congrés elegí Isidre Claramunt com president, Isidre Rius com a secretari general, Pere Llopart com a vice-secretari, Anton Solsona com a tresorer, i Joan Saumell com a vocal. La vinculació de tots ells al republicanisme federal és palesa.

Tot seguit, l'embranchida de la Federació arribarà al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà i les societats pageses començaran a presentar els seus estatuts al Govern Civil de Tarragona. Els estatuts i la denominació, "Sociedad de

Trabajadores Agrícolas", seran comuns a pobles com Barberà de la Conca (1894), Vila-rudona (1894), El Morell (1895). Altres prendran noms tan paradoxals com "Sindicato Agrícola Patronal Obrera de Vilallonga" (1895). I, la majoria, no passaran pel registre.

El III Congrés de la Federació, celebrat a El Vendrell els dies 5 i 6 de gener de 1896, assiteixen delegats de 53 pobles. López Estudillo ha comptabilitzat prop de vuitanta seccions, que aplegarien, segons les dades més optimistes, vint-i-sis mil associats. El Penedès, el Camp de Tarragona i la Conca de Barberà, constituïrien el gruix de l'organització amb unes petites ramificacions a les comarques veïnes, principalment, el Vallès Occidental i l'Anoia. Les seues comarcals eren ubicades a: Vilafranca, Vilanova, El Vendrell, Valls, Picamoixons i Rubí.

L'adhesió al republicanisme federal, com hem vingut dient, és absoluta. Tot amb tot, convé situar ideològicament el federalisme català i el programa del partit, elaborat per Pi i Margall l'any 1894, en la corda del moviment socialdemòcrata europeu contemporani. El programa, a tall d'exemple, pregonava l'objectiu final de la socialització de la terra bo i negant la legitimitat i utilitat social dels propietaris; afirma el caràcter de classe i, per tant, rebutja les associacions mixtes amb participació dels propietaris; manifesta la seua solidaritat amb el moviment obrer internacional i adopta com a festa la data del Primer de Maig.

Les simpaties per la Segona Internacional són presents a les resolucions del Congrés d'El Vendrell. D'una banda, decideixen organitzar un homenatge a Friederich Engels, mort recentment, i, de l'altra, adreçar telegrams de solidaritat als dirigents i diputats socialistes: Jules Guesde, August Bebel, Emile Vanderwerf i William Thome, secretari de la comissió organitzadora del Congrés Internacional Socialista de Londres (1896).

La Federació, doncs, atañonarà el perfil republicà i anticlerical característic de les societats pageses amb les noves formes del socialisme reformista. En aquest sentit, cal subratllar la tasca realitzada en l'administració municipal i els esforços en el neixement del cooperativisme agrari. L'exemple de Barberà de la Conca és paradigmàtic guanyant-se merescudament, per part del Congrés, l'apel·latiu de "maestros en socialismo":

"Ha entrado esta sección en verdadero terreno socialista: constituido con el capital personal de una carga de vino en una cooperativa se ha hecho la elaboración de vino en común, para evitar perjuicios que antes sufrían lográndose 2.000 cargas de vino blanco y 1.000 de fermentado; cuya elaboración se ha verificado en la justicia más estricta y la amistad más sincera. El fruto de esto es inmejorable.

La sección se ha unido con Pira y Cabra y tienen médico propio sin necesidad de pedir nada a los propietarios ..." ("EL CAMPESINO", gener 1896)

La repressió del federalisme i del sindicalisme pagès anà a l'ensem. El federalisme era antinòmic del règim polític de la Restauració i el sindicalisme pagès amenaçava els privilegis dels propietaris rurals. Baldomer Lostau, diputat i representant de la tendència més moderada del republicanisme federal, s'adreçà al Capità General de Catalunya, Comte de Casp, en un intent de frenar la repressió creixent. Pocs dies després fou empresonat.

"Muy señor mio y distinguido general: en el distrito de Vilafranca del Panadés, que tuve la honra de representar en Cortes, se está haciendo, con pretexto de las actuales circunstancias, un verdadero ojeo de republicanos y rabassaires que lucharon en pro de mi candidatura. El ser presidente de un Comité republicano, o el formar en las filas de la unión rabassaire, es lo suficiente para que tengan lugar los registros domiciliarios, las amenazas y consiguientes detenciones. El pánico en las familias labradoras cunde, así como la ira va hinchando los pechos de aquellos laboriosos ciudadanos. Los dardos envenenados de la delación van dirigidos a la par que al partido republicano, al asunto rabassaire. (...)

El programa rabassaire se circumscribía a tener representación en los comicios para hacer valer sus derechos ante los poderes públicos y buscar la inteligencia de los propietarios, bajo la base de un justo y mutuo reconocimiento, compenetrándose y reformando los pactos para juntos hacer frente a las calamidades presentes. A tan sanos propósitos ha contestado el caciquismo QUE TODO LO ENVENENA, falseando el sufragio de la manera más cínica, y no satisfecho con ello, blandiendo el arma innoble de la calumnia, cubriéndose cobardemente con el manto de las

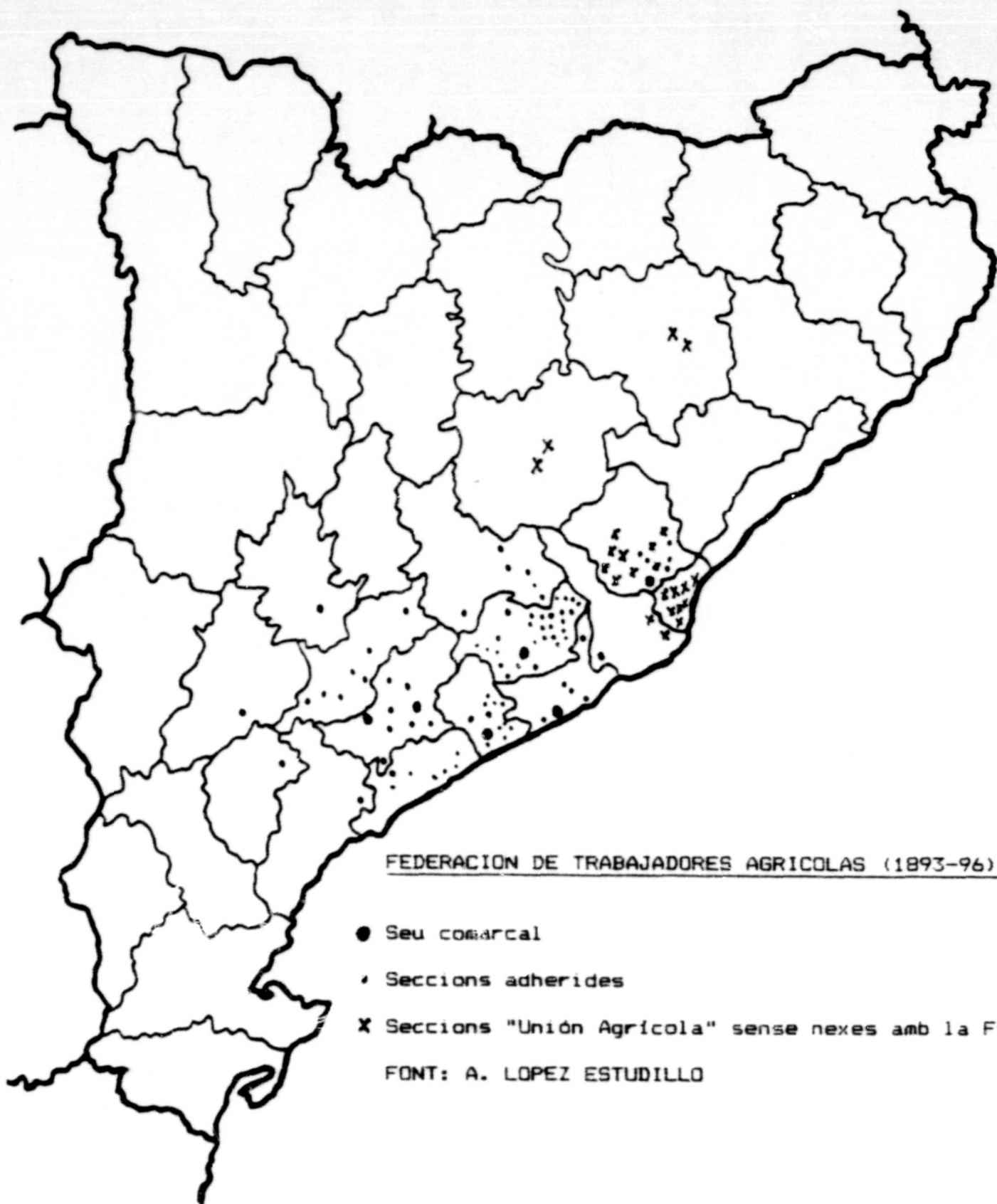
circunstancias que atravesamos. Confundir esa lucha legal que informa las reivindicaciones de los rabassaires, con los infames crímenes perpetrados por los terroristas, es la mayor de las obcecaciones y la más vil de las calumnias. (...)

Acabo de saber la detención de otro rabassaire y de los más ilustrados: de mi excelente amigo don Juan Saumell de Las Cabañas. Le reitero la nota de los demás detenidos, cuya libertad ansian, a la par que sus familias, todas las personas honradas de la comarca. Lo que es ésta sucede es por desgracia fiel reflejo de lo que pasa en los demás de la provincia.

La ineptitud y el caciquismo pretenden imperar..."("EL FRANCOLI" (Tarragona), 18-VII-1896. Citat per A. LOPEZ ESTUDILLO)

La repressió assolí desballestar la Federació de les societats pageses i, encara menys, esborrar l'experiència sindical i política d'aquest anys. Les aspiracions dels pagesos anirien per sempre més vinculades als projectes de transformació social. Havien après a organitzar-se col·lectivament fora de la tutela dels propietaris o de la parròquia, a fer política i administrar els municipis, a protagonitzar canvis i solidaritzar-se amb els obrers industrials de ciutat, a pensar les coses i la vida amb un altra lògica... Una lliçó que mai més oblidarien. No endebades, molts dels dirigents forjats en aquests anys els tornarem a trobar en les futures organitzacions sindicals fins la Segona República. Tot just el moviment sindical havia estat parit. Amb dolor, és clar.

MAPA COMARCAL DE CATALUNYA

FEDERACION DE TRABAJADORES AGRICOLAS (1893-96)

- Seu comarcal
- Seccions adherides
- × Seccions "Unión Agrícola" sense nexes amb la Ftar

FONT: A. LOPEZ ESTUDILLO

• **"La Federación Provincial de Obreros Agrícolas" (Tarragona, 1913-1916).**

A la primera meitat de la dècada dels anys deu torna a revifar el sindicalisme agrari de classe i articular-se en una organització supramunicipal. Ara l'impuls propulsor vindrà de Reus i, concretament, de l'Agrupació Socialista reorganitzada per Antoni Fabra i Ribas al caliu del societarisme obrer i dirigida per Josep Recasens i Mercadé.

Un dels temes més punyents del socialisme català és, sens dubtes, la seva feblesa orgànica. Després de tot un seguit de despropòsits, l'Agrupació Socialista de Barcelona aconsegueix convocar, a darreries del 1910, a les migrades agrupacions socialistes del Principat amb la finalitat de posar de bell nou en funcionament la Federació Catalana del Psoe. L'elecció de Reus com a seu del nucli de direcció, de "LA JUSTICIA SOCIAL" com a òrgan de la Federació i de Josep Recasens com a Secretari general, posa de relleu l'escassetat d'efectius. Barcelona, davant la reorganització de la Cnt, havia begut oli, els nuclis de la vall del Ter anaven a mal borràs, Mataró i Sitges eren uns illots i Girona i les Terres de Ponent un desert. Fet i fet, només quedava l'empenta dels joves socialistes reusencs, la majoria dependents del comerç.

El desenvolupament de la Fc-Psoe, amb Reus com a rovell de l'ou, canviarà de geografia i de sector social. El centre esdevindrà la perifèria i la perifèria el centre. El sindicalisme industrial creixerà a l'ombra de la Barcelona Confederal i el sindicalisme agrari a l'ombra de l'Agrupació Socialista de Reus. Les comarques meridionals, doncs, seran a partir d'ara l'espinada de la Fc-Psoe bo i penetrant a les comunitats rurals.

El succés del socialistes als pobles es basarà més en una gran tasca propagandística i l'aprofitament dels vincles familiars, que no pas en l'avinentesa de les propostes polítiques formulades. De fet, no gaudiran d'un primer esborrany de programa agrari, malgrat l'urgència manifestada en el IX Congrés del Psoe (1912), fins a mitats del 1914. Antoni Fabra i Ribas fou l'encarregat de redactar-lo i tot fa pensar que, sobretot respecte a l'opinió sobre la petita propietat, s'inspirà en el famós programa agrícola del Partí Ouvrier Français aprovat en el Congrés de Marsella (8).

"La propiedad privada es anti-social, o contraria a los intereses de la sociedad en cuanto sirve de instrumento para que unos exploten el trabajo de otros, creando por un lado el salario y por otro la ganancia.

En este sentido la tierra cultivada por su propietario o por la familia del mismo no pueden considerarse como instrumento de explotación, por lo cual la expropiación de la propiedad privada que preconiza el Partido Socialista no reza con la de los pequeños propietarios.

Estos quedarían siempre en completa libertad, y de seguir poseyendo y cultivando sus tierras, o de venderlas al patrimonio común -solución ésta que la práctica probará ser la más conveniente- para beneficiar, como los demás ciudadanos, de las ventajas que a todos brindará una sociedad transformada en una verdadera democracia social". ("LA JUSTICIA SOCIAL", 20-VI-1914)

L'activitat dels socialistes reusencs sentirà, principalment, per a donar nova embranzida a les societats pageses tot creant de noves. Parlavem abans de la importància de les relacions familiars o afectives i podem esmentar els casos de Riudecols i Barberà de la Conca. La constitució de la Societat de Pagesos de Riudecols, el març de 1910, i de l'Agrupació Socialista, quatre mesos més tard, cal relacionar-la amb Josep Recasens, ja que, no endebades, el seu sogre, Amadeu Cabré en serà el president (9). La vinculació de Fabra i Ribas amb Barberà no és casual, ja que són pare era fill del poble i ell mantingué sempre estretes relacions amb la família i la Societat de pagesos (10). Recasens surt al pas, mitjançant un article titolat "Societarismo y Sindicalismo", del monopoli sindical per part del anarquistes tot aclarint conceptes, apostant sense embuts pel sindicalisme i, el que és més important, lligant-lo a un projecte polític global de transformació.

"Verdaderamente, son estas dos palabras sinónimas, pues, en el fondo, tienen, exactamente, el mismo significado: lucha de clases, acción del proletariado en el terreno económico para mejorar las condiciones de trabajo.

A la organización obrera, siempre, en España, se la había conocido con el nombre de societarismo, y con el de sociedades de resistencias a la colectividades que luchan contra el capital.

Pero hé? aquí que, de repente, los ingenuos partidanos de la llamada acción directa nos salen al paso con una nueva palabra, sindicalismo, de la cual hacen bandera (...) la palabra sindicalismo ha sido importada de Francia y de otras naciones, en donde se llaman sindicatos a lo que hasta aquí hemos conocido con el nombre de sociedades de resistencia y sindicalismo al societarismo de nuestro país.

No son, por tanto, los anarquistas gentes que gocen de una exclusiva especial para usar el sindicalismo. No; somos también sindicalistas, más y mejor que los anarquistas, los que militamos en las filas del Partido Socialista, como son

sindicalistas todos los obreros que están asociados -que pertenecen al sindicato de su oficio para hablar en lenguaje moderno- y que aceptan, por tanto, la lucha obrera en el terreno económico.

Nuestro societarismo o sindicalismo se distingue del sindicalismo o societarismo de los ácratas, en que el nuestro lo consideramos uno de tantos medios de combate para luchar con el capitalismo, como uno de los aspectos de la lucha de clases, de la gran lucha política de clases que ha de llevar fatalmente a la humanidad al término de todas las opresiones y de todas las injusticias, estableciendo al efecto el régimen colectivista, de la igualdad social...". ("LA JUSTICIA SOCIAL", 8-IV-1911)

La propaganda socialista penetrà a les comarques del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i la Ribera d'Ebre, seguint la via fèrria. No endebades, la Ugt gaudia entre els ferroviaris d'un cert predicament i els seus afiliats serviren de punts de contacte, difusió i organització d'actes de propaganda. Així se celebrà a l'Espluga de Francolí, el 28 d'agost de 1910, un miting de propaganda societària amb la participació dels socialistes reusencs Josep Mendoza i Miquel Mestre. Tot seguit, es constituí la Societat de Pagesos i Jornalers. El 5 de març la Societat clou una sèrie d'actes propagandístics amb un gran miting que comptà amb la presència de Recasens. La Societat encetarà des d'aquest any a l'Espluga de Francolí la celebració del Primer de Maig amb manifestacions pels carrers i revetlles festives closes al so de La Marsellesa (11).

L'acció dels socialistes reusencs arribarà així mateix a indrets aïllats de muntanya, com en el cas d'Ulldemolins on, el juny de 1911, es crea la societat de Pagesos sota la presidència de Joan Cunillera, la qual plantejarà ben aviat un conflicte obert pel control del mercat del treball, és a dir per l'obligatorietat imposada als propietaris de contractar exclusivament a pagesos associats. Tanmateix, el pes de l'activitat se centrarà a les rodalies de Reus on, al costat de la creació de societats de resistència i el suport a les vagues dels jornalers, empenyeran la via cooperativa (Mont-roig, l'Aleixar...), la formació racionalista (Tivissa) i la participació a l'administració municipal (Riba-roja). (12)

Després de tota una dècada d'aparent tranquil·litat al camp català, els conflictes comencen a manifestar-se de bell nou en forma de vagues reivindicatives d'augment salarial i de reducció de la jornada laboral. Els protagonistes, és clar, són els jornalers, però recordem que molts parcera-rabassaires, fins i tot petits propietaris, han de recórrer sovint al jornal. L'extensió i intensitat de les vagues, amament les estadístiques de l'"Instituto de Reformas Sociales", creixerà a partir del 1912. En aquest mateix any, les vagues de Reus, Vilallonga, l'Aleixar i Els

Garidells, que aplegaven 570 pagesos, suposaren la pèrdua de 12.112 jornals. A Mataró, la vaga de 350 jornalers en demanda d'una reducció de la jornada de treball costà 3.850 jornals (13).

Les diferents societats pageses, malgrat les seves relacions amb l'Agrupació Socialista de Reus, convidaran a participar en els seus actes de propaganda a persones vinculades ideològicament al republicanisme, com ara Marcel·lí Domingo, o al moviment anarquista, principalment Fidel Martí de Valls. Recasens, en un informe sobre la situació del moviment obrer i, concretament, de l'organització socialista, esmenta la difusió de la propaganda socialista per les comarques meridionals i l'entortiment del sindicalisme agrari, però al mateix temps assenyala les deficiències de l'organització política:

"...casi no hay pueblo de la provincia donde La Justicia Social no coloque algunos ejemplares y no pocos -Serra de Almos, tivisa, Flix, Marsá, Riudecols, etc.- se remiten semanalmente sendos paquetes. Y que esa labor ha sido fecunda lo demuestra el gran número de organizaciones agrícolas creadas y los múltiples mítines que por estos pueblos se celebran con la cooperación de los socialistas reusenses. Todo lo cual va a tener un hermoso colorario: la creación de una potente Federación provincial de Agricultores.

Resumiendo: Si bien la organización política de clase no marcha, y es lógico, a pasos de gigante, pues solamente en Riudecols y Ribarroja se han creado colectividades con este carácter, puede afirmarse que en breve la provincia de Tarragona será un baluarte del socialismo". ("LA JUSTICIA SOCIAL", 1-V-1913)

El febrer de 1913 les societats agrícoles de Riudecols i Reus poposaren constituir una Federació Provincial d'Obrers del camp. Tres mesos després, el diumenge 25 de maig, se celebrava al Centre de Societats Obreres de Reus l'assemblea constituent amb l'assistència de delegats de 17 pobles, el setanta per cent del Camp de Tarragona, i l'adhesió de la Societat d'Ulldemolins (11). L'assemblea decidí legalitzar la Federació, iniciar una campanya de propaganda i d'extensió organitzativa, realitzar trobades de totes les societats trimestralment i convocar un congrés anualment, i elegir un comitè de direcció, amb el compromís de reunir-se mensualment a Reus, format per: Salvador Subielos (Valls), president; Antoni Magrinyà (Vilaseca), vice-president; Venerand Solanellas (Riudecols), secretari; Francesc Gairalt (Mont-roig), vice-secretari; Josep Borràs (Reus), tresorer; Ramon Forné (El Morell) i Pere Vall (Alforja), vocals.

Paral·lelament a la Federació Provincial de Reus-Tarragona, el socialisme català penetrarà dins les comunitats rurals a partir de l'Agrupació Socialista de Mataró, la qual, a més a més de vincular orgànicament la Societat de Pagesos de Mataró a la Ugt (1912) impulsarà la creació de les societats de Vilas-sar de Mar i Vilassar de Dalt, així com l'acció reivindicativa dels pagesos-jornalers del Maresme. Tot amb tot, cal ser prudents bo i referint-nos a l'adscripció política de les societats pageses. Hi ha en el fons una gran tasca sindical que ultrapassa la rigidesa de les etiquetes. En aquest sentit, no ens ha d'estranyar que el gran miting celebrat a Vilassar de Dalt, el 9 de juny de 1912, amb assistència de pagesos de tot el Maresme, sigui presidit per Salvador Seguí.

Fet i Fet, l'anàlisi de l'estadística de les vagues agrícoles del 1913 indica una més gran conflictivitat a la circumscripció de Barcelona -6 vagues amb 2.166 vaguistes i un total de 44.541 jornades perdudes- que no pas a la de Tarragona -4 vagues amb 403 vaguistes i un total de 1.434 jornades perdudes-. Tot amb tot, són les vagues dels jornalers de Barcelona, vinculats a la Cnt, les que fan el pes (15).

De les Terres de Ponent podem esmentar, tot i que no és una vaga estrictament agrícola, el conflicte dels jornalers que treballaven a les obres del pantà d'Utxesa (Segnà), el qual afectà, del 13 al 18 de juny, 2.500 jornalers d'un total de 2.600. La vaga, per motius salarials, provocà disturbis de gran consideració i, malgrat la derrota, esdevingué un factor de conscienciació de les comunitats rural veïnes.

L'ambigüitat ideològica, si més no confusióisme entre sindicalisme i projecte polític, es manifesta amb l'adhesió de la mateixa Federació Provincial, el març de 1914, a la "Federación Nacional de Obreros Agrícolas de España". Recordem que la Fnoae aprovà en el seu primer congrés celebrat a Còrdova (1913), el rebuig a l'acció política. En el segon congrés de la Fnoae (València, maig de 1914), assisteixen com a delegats Fidel Martí, en representació de la "Federación Agrícola de Valls", i Salvador Subielos, també de Valls, en representació de la Federació Provincial de Reus-Tarragona. El Congrés resolgué, a petició dels delegats de les societats pageses de les rodalies de Barcelona, creades al caliu de la Cnt, el trasllat del Consell Federal, així com del consell de redacció de "LA VOZ DEL CAMPESINO", a Valls. L'organicitat del socialisme català en el si del moviment pagès havia begut oli.

Els socialistes reusencs, el juliol de 1914, adonant-se com l'organització sindical que havien creat se'ls hi està marxant de les mans fan una crida des de "LA JUSTICIA SOCIAL" a la Federació perquè ingressi a la Ugt barrejant alhora crítiques a la seva esterilitat. Andreu Nin, per la seva banda, critica el model orgànic

provincial i proposa, amatenent l'exemple de Mataró, la creació d'organismes comarcals que responguessin a les regions agrícoles, per confederar després tots els treballadors del camp de Catalunya en un sol organisme de caràcter nacional.

Durant els anys 1914-16 tingué lloc la lluita per l'hegemonia sindical al camp català i, molt particularment a les comarques meridionals. El Congrés de la Federació Provincial, celebrat al Centre de les Societats Obreres de Reus, el 17 de gener de 1915, decideix sense embuts adherir-se a la Fnoae i difondre "LA VOZ DEL CAMPESINO", editat a Valls. L'increment de l'afiliació es palesa amb l'acord de pagar 400 cèntims a 1.000 cèntims, és a dir, a raó d'un cèntim per afiliat com a contribució a la Fnoae i d'iniciar tot un seguit d'excursions pels pobles amb finalitats propagandístiques. El nou comitè és format per: Salvador Subielos de Valls, president; Ramon Farré d'El Morell, vice-president; Lluís Cabré de Riudecols, secretari; Isidre Masdeu de La Selva del Camp, vice-secretari; Francesc Cortí de Reus, tresorer; i Josep Ferrer, Francesc Roig i Ramon Aixalà, tot de Reus, vocals.

"LA JUSTICIA SOCIAL" manifestà la seva indignació davant les resolucions pro-anaquitzants del III Congrés de la Fnoae celebrat a Ubeda. Els anarcosindicalistes vallencs plantaren cara i els socialistes reusencs hagueren d'envainar-se-la. Aleshores, replegant-se cap a les comarques del Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta, vincularen, més o menys, a la Ugt a les societats pageses, la majoria nascudes sota el nom genèric d'"Unión Obrera", de: Capçanes, Comudella, Els Guiamets, La Torre de Fontaubella, Torroja, Ginestar, Flix, La Palma d'Ebre, Rasquera, Batea, La Fatarella i Gandesa. La Societat de Pagesos de Tortosa, amb 190 associats l'any 1914, organitzà actes de propaganda, a darrenies del 1915, pels pobles del voltant -Bitem, Regués, Campredó- amb la participació destacada de Marcel·lí Domingo, però sense que tinguem notícies del seu fruit orgànic. La Societat d'Alforja, "La Productora", amb un centenar de socis, decidirà ingressar d'una manera expressa a la Ugt el març de 1915.

El desenvolupament del sindicalisme agrari anarquista, fortament recolçat per la poderosa Cnt, i el fracàs de les vagues plantejades l'any 1916 -Tivissa, Ginestar, Flix, El Morell.- atebliren la influència de l'Agrupació Socialista de Reus. Paral·lelament, cal indicar les dificultats internes per les quals travessava la mateixa Agrupació Socialista després de l'ensulsiada del conflicte protagonitzat per les obreres de "La Fabril Algodonera", coneguda per "El Vapor Nou", de Reus, el deteriorament de les relacions de la Federació Catalana amb el Psoe -Recasens sortí decebut del X Congrés (1915) per l'actitud dels socialistes més "madrienyts" que no pas "espanyols"- i els problemes financers, a més a més dels polítics, que determinaren la desaparició de "LA JUSTICIA SOCIAL".

El mateix dia que moria "LA JUSTICIA SOCIAL", el 5 de novembre de 1916, es reunia el Congrés de la Federació Provincial amb l'assistència de delegacions procedents de: Tivissa, Ginestar, Solivella, Alcoover, Flix, Valls, La Selva del Camp, Reus i Capçanes. El Congrés aprovà que totes les societats, incloent-hi les afiliades a la Ugt, s'integressin a la "Federación Nacional de Obreros Agricultores de España" i que es mantinguessin en relació a través de "LA VOZ DEL CAMPESINO", publicat a Valls. L'acord significava la liquidació de l'organització socialista i l'acceptació de l'hegemonia anarcosindicalista.